

Nieuwezijds Kolk 28 (Korenmeetershuis)

Bouwhistorische opname

Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten 2

Gabri van Tussenbroek
Pieter Vlaardingerbroek

m.m.v.
Eveline van Schie

Voorwoord

Sinds 1967 is de Bond Heemschut gevestigd in het zeventiende-eeuwse Korenmeestershuis aan de Nieuwezijds Kolk te Amsterdam. Heemschut zet zich al sinds 1911 in voor het behoud van cultuurmonumenten. Over de eigen zetel – eigendom van de gemeente Amsterdam, Stadsdeel Centrum – was echter slechts beperkte informatie voorhanden. Om hier verandering in te brengen verzocht directeur Karel Loeff van Heemschut in maart 2009 het Amsterdamse Bureau Monumenten & Archeologie de mogelijkheden van een bouwhistorische opname te onderzoeken, waarbij meer van de bouw- en gebruiksgeschiedenis bekend moest worden.

Vrijwel tegelijk met het verzoek verschenen de geheel hernieuwde *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek*, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst. Deze *Richtlijnen* moeten – meer dan de eerste versie uit 2000 – opdrachtgevers en uitvoerders van bouwhistorisch onderzoek een handvat bieden bij het maken van afspraken en het afstemmen van het resultaat, op de vraag en het doel van het onderzoek.

Bouwhistorisch onderzoek moet dienen als onderlegger en uitgangspunt van planvorming met betrekking tot onderhoud, restauratie en ontwikkeling.

Met het doel inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis van het Korenmeestershuis én de nieuwe *Richtlijnen* in de praktijk te toetsen, besloten de Bond Heemschut en het Bureau Monumenten & Archeologie het onderzoek conform de nieuwe *Richtlijnen* op te zetten en uit te voeren.

Het resultaat is samengevat in dit rapport. Ondersteuning bij de totstandkoming ervan werd geleverd door Eveline van Schie, in het kader van haar stage bij BMA. Dank voor collegiale ondersteuning gaat uit naar Jan van der Hoeve, Coert Peter Krabbe, Dik de Roon en Han van der Zanden.

12 september 2009

Gabri van Tussenbroek
Pieter Vlaardingerbroek

Inhoud

Voorwoord	3
Administratieve gegevens	6
Bouwgeschiedenis	8
Beschrijving van het gebouw	30
Cultuurhistorische waardestelling	42
Bijlage 1 Dendrochronologisch onderzoek	46
Bijlage 2 Tekeningen, afbeeldingen en foto's	47
Bronnen en literatuur	58
Colofon	60

Administratieve gegevens

A. Administratieve gegevens

Adres: Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam

Naam: Korenmeestershuis

Eigenaar: Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Centrum

Gebruiker: Bond Heemschut

Status: Rijksmonument

Monumentnummer: 3081

Redengevende omschrijving: *v.m. Korenmeestershuis. Vrijliggend rechthoekig pand met punttoppen aan de korte einden, een gevelsteen en een stenen dakkapel boven de ingangen zandstenen banden en -blokken versiering in de van ontlastingsbogen voorziene gevel (1630, gerestaureerd 1896).*

Opdrachtgever

Het verzoek tot een bouwhistorisch onderzoek is gedaan door de gebruiker, de Bond Heemschut, in de persoon van de directeur, de heer drs. K. Loeff.

B. Specificatie en definiëring van de onderzoeksvraag

Het onderzoek moet vergaand inzicht verschaffen in de bouw- en verbouwingsgeschiedenis van het object. Het gehele object maakt deel uit van het onderzoek. Uitgebreid destructief onderzoek (ontpleisteren, openbreken van vloeren) maakt hier geen deel van uit.

In het rapport is een cultuurhistorische waardestelling van kelder, bel-etage en zolder opgenomen, conform de *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek*.

Nieuwezijds Kolk 28 (Korenmeetershuis) vanuit het zuidwesten.

Bouwgeschiedenis

Het Korenmeetershuis aan de Nieuwezijds Kolk te Amsterdam is gebouwd in 1620.¹ Het is een van de vijf overgebleven gildehuizen van Amsterdam, samen met de gildekamers in de Sint-Antonieswaag, het Makelaarscomptoir aan de Nieuwezijds Voorburgwal, het Wijnkopersgildehuis in de Koestraat en de Staalhof in de Staalstraat.

De handel in graan was een van de pijlers van de Amsterdamse economie. Vanouds werd graan verhandeld op de Oude Brug over het Damrak. Hierbij waren handelaren, makelaars, dragers en meters betrokken. In de zestiende eeuw waren de korendragers en korenmeeters verenigd in één gilde. De korendragers waren verantwoordelijk voor het sjouwen van graan, de korenmeeters pasten de hoeveelheden graan af in korenmaten, er op toeziend dat de gekochte of verkochte hoeveelheden exact werden geleverd.

Op 18 januari 1589 splitsten de korenmeeters zich van de korendragers af vanwege een geschil over de gemeenschappelijke ziekenkas.² De korenmeeters waren op dat moment al aan de Nieuwezijds Kolk gevestigd, van waaruit zij hun werk verrichtten. Op 23 december 1654 werden de korenmeeters- en dragers echter weer met elkaar verenigd³ en deze situatie zou zo blijven totdat in 1798 de gilden werden opgeheven. Het Korenmeetershuis kwam in eigendom van de stad, maar de korenmeeters en -draggers bleven er tot in de twintigste eeuw gebruik van maken.⁴

De voorganger van het Korenmeetershuis

Voor zover dit valt af te lezen aan het schilderij (1538) en de houtsnede (1544) van Cornelis Anthoniszoon was de voorganger van het Korenmeetershuis op de Oude Brug over het Damrak niet meer dan een eenlaags houten gebouwtje. Bij de vernieuwing van de brug, waartoe op 13 november 1557 werd besloten, moest dit oude huisje het veld ruimen.⁵ Op 12 april 1558 besloot de Vroedschap dat het 'meetershuysken' niet op de oude plaats zou worden herbouwd, maar 'by provisie', als tijdelijke voorziening, op de Kolk zou worden neergezet, om te zien of dit een geschikte plaats was.⁶

Het vroegste bewijs van bebouwing op de plaats van het Korenmeetershuis is te vinden op de kaart van Jacob van Deventer uit de jaren 1558-1561. Hoewel aan deze kaart voor zover het de bebouwing betreft geen enkele conclusie kan worden verbonden, maakt de stadsplattegrond van Van Deventer duidelijk dat het besluit van de raad in daden werd omgezet.

¹ Zie Zantkuyl 1993, p. 252.

² *Handvesten* 1748, II, p. 1325.

³ *Handvesten* 1748, II, p. 1329.

⁴ Enschedé 1921, p. 63.

⁵ Van der Laan, Bessem 2008, p. 158.

⁶ 'Ende es by den voors. Raiden geresolveert 't voors. huysken voor desen tijt nyet te stellen op de voors. brugge, maer by provisie op de Colck, nyet verre leggende van de voors. brugge, omme te bevinden, hoe hen de voors. meters aldaer zullen hebben' Van der Laan, Bessem 2008, p. 174. Cf. Van Dillen 1929, p. 258, nr. 442.

De Nieuwezijds Kolk met bebouwing op de kaart van Jacob van Deventer (1558-1561).

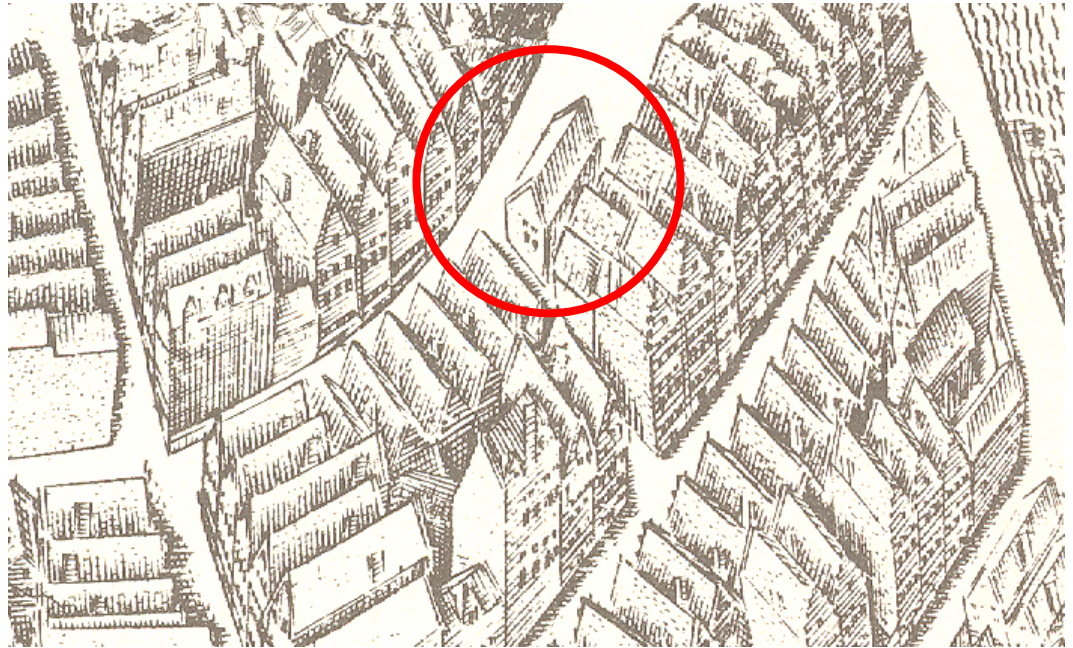
Getuige een door P.C. Hooft in zijn *Nederlandsche Historiën* gememoreerde gebeurtenis moet het provisorische gebouw al snel een stenen opvolger hebben gekregen.⁷ Na de Pacificatie van Gent mochten kleine groepjes Staatse soldaten zonder wapens de stad bezoeken. In november 1577 bezocht een luitenant met zeven soldaten Amsterdam. Nadat zij zich op een bruiloft hadden vermaakt en de volgende ochtend hun wapens hadden teruggekregen, troffen zij buiten de poort een aantal gelijkgezinde soldaten, die hun komst daar hadden afgewacht. De mannen deden alsof ze ruzie kregen zodat de poortwachters zich ermee bemoeiden, en hierbij wisten de soldaten de misleide wachters te overmeesteren. Daarop drongen ze de stad binnen, in sommige bronnen is sprake van niet minder dan vijfhonderd man.⁸

P.C. Hooft meldt dat de overvallers met vliegende vendels en wild om zich heen schietend de stad in stormden. *Dus draaven ze (niet alle nochtans; want zommighen zaaghen 't korenmeeters huysken op de kolk, voor 't stadthuys aan, en bestormden 't) tot op den dam waar ze de eerste tegenstand ontmoetten.* Er vielen tientallen doden, maar na enkele uren waren de overvallers verjaagd.⁹ De terloopse opmerking van Hooft maakt duidelijk dat een paar soldaten het Korenmeetershuis voor het stadhuis aanzagen. Latere auteurs hebben hieruit geconcludeerd dat het dus een aanzienlijk gebouw moet zijn geweest, maar zekerheid hierover bestaat niet. Het feit dat sommige Hollandse raadhuizen als losstaande gebouwen zijn gerealiseerd en dus in typologisch opzicht verwant waren aan het Korenmeetershuis kan sommige van de overvallers op het verkeerde been hebben gezet.

⁷ Hooft 1642, deel 12, p. 545.

⁸ De Kruif 2008, p. 283.

⁹ Ook Wagenaar 1760, I, p. 355-356 vermeldt dit verhaal.

Het Korenmeetershuis op de vogelvluchtkaat van Pieter Bast (1597).

De vogelvluchtkaat van Pieter Bast uit 1597 bevat de vroegste afbeelding van het gebouw. Maar zoals de meeste huizen op zijn kaart is ook het Korenmeetershuis erg schematisch weergegeven.

De vroegste schriftelijke vermelding met betrekking tot het Korenmeetershuis stamt van 3 januari 1606, toen de gildebrieff van de korenmeeters door het stadsbestuur werd uitgebreid. Hierin is sprake van dat de 'Meters' op de 'Kolck' gevestigd waren, dat *geen Meter van 't huysken sal mogen gaen* zonder dat hij zijn meerdere daarvan op de hoogte heeft gesteld en dat er *alsoo veel ongeregeltheden in 't Metershuysken geschieden deur dranck*, dat niemand in beschonken toestand op het korenmeetershuis mocht verschijnen.¹⁰

Nieuwbouw 1620

Op 27 februari 1620 besloot de Oud Raad op verzoek van de korenmeeters dat het Korenmeetershuis op de Kolk kon worden vernieuwd.¹¹ Over de nieuwbouw ontbreken vrijwel alle gegevens, maar het is duidelijk dat het stadsfabriekambt met de uitvoering van de nieuwbouw werd belast. De Kroniek van Staets meldt dat 'die het Cooren meten/ Oock krygen een nieu Huys'.¹² Jan Wagenaar weet echter te melden dat het gebouw in 1620 *van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, hertimmerd* is, waarbij op de zevende juli de eerste paal werd geheid en op de dertiende de eerste steen kon worden gelegd.¹³ Hij zegt verder: *'t is een langwerpig vierkant gebouw, met een steenen opgang aan elke zyde. 't Stads wapen pronkt in den gevel. 't Bestaat, voornaamlyk, uit een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblyf houden, waar boven de Koorenmeeters-Gilde-Kamer is.*

¹⁰ *Handvesten* 1748, II, p. 1326.

¹¹ Van Dillen 1933, p. 356, nr. 601, Resolutie van de Oud Raad 1, fol 41: *Op 't versoeck van de coornmeeters, by requeste gedaen, is geconsenteert, dat het coorenmeetershuysken op de Nieuwe-sijds Kolck sal vernieut ende tot haer geryff geappropriert worden.*

¹² Cf. De Roever 1886.

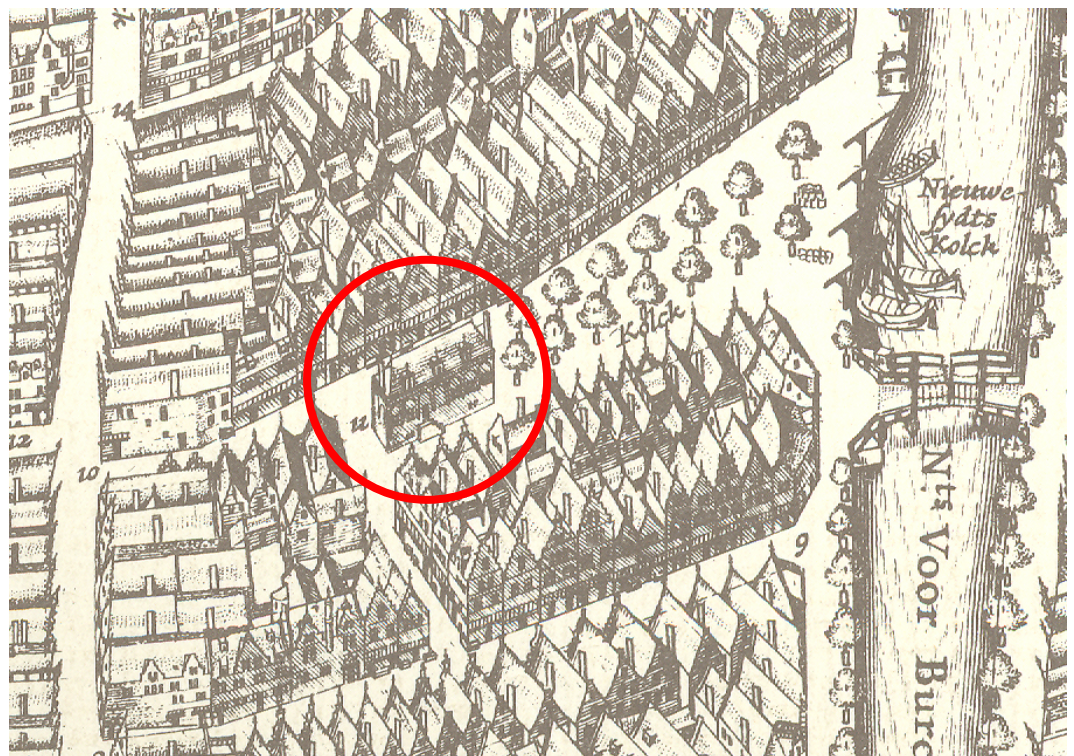
¹³ Wagenaar II, 1765, p. 32-33, met verwijzing naar J. Laurentius.

Onder het zelve, is eene ruime overwelfde Kelder, die ten verblyf der arbeidsters geschikt is. Tegen 't gebouw, ten oosten, staat eene pomp, die ten gemeenen gebruik der buurte verstrekt. Het wordt, sedert het jaar 1681, even als de andere Gildenhuizen, door de Gilden, die aldaar vergaderen, onderhouden worden door het Koorenmeeters Gilde, onderhouden [sic].¹⁴

De indeling in de zeventiende eeuw is niet in detail bekend. De kelder voor de arbeidsters, de bel-etage die voornamelijk uit een grote ruimte bestond en de verdieping, die plaats bood aan de gildekamer zijn wellicht door een enkele wand gescheiden geweest, maar hierover bestaat geen duidelijkheid. In het gebouw zijn van een eventuele vroege indeling geen sporen teruggevonden.

Evenmin is duidelijk of de kelder werkelijk overwelfd is geweest zoals Wagenaar vermeldt. Gezien de gevelopeningen in het souterrain lijken ton- of kruisgewelven niet waarschijnlijk. Aannemelijker is dat Wagenaar troggewelven in het souterrain heeft waargenomen, die tussen de aanwezige eikenhouten balken waren aangebracht.

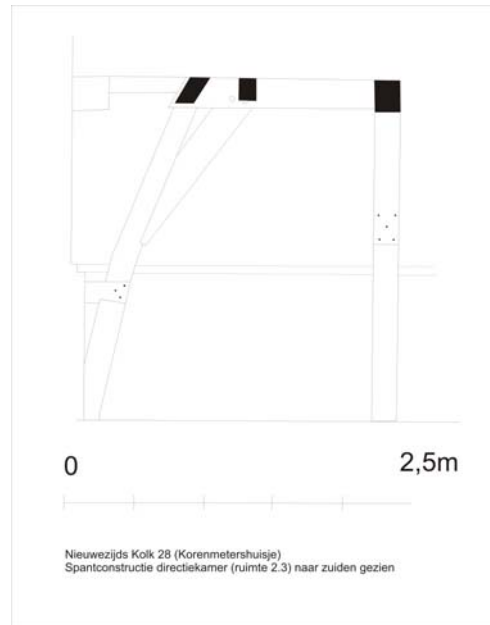
Anders dan tegenwoordig, was het gebouw niet afgedekt met een zadeldak met topgevels, maar met een schilddak. Op de gedetailleerde vogelvlichtkaart van Amsterdam door Balthasar Floriszoon van Berckerode uit 1625 staat het Korenmeetershuis met een schilddak afgebeeld.

Het Korenmeetershuis op de vogelvlichtkaart van Balthasar Florisz uit 1625.

¹⁴ Cf. Commelin 1693, p. 637 die het gebouw beschrijft als Zijnde een cierlijk steene vierhoekig gebouw, met zijn Gevels en uyt-sichten aan alle zyden, vry-staande op een Kelder, dat geen onhebbelijk gesicht veroorzaakt; het gekroont drie kruysig Wapen boven in de gevel staande; herbout in den jaare 1620, de Arbeyders haar vertrek boven; in de kelder de Aanleghsters (meest vrouluynen zijnde) de haaren houdende; een Vader ofte Opsiender over haar alle gestelt zijnde; achtervolgende de Keure van den 28 January 1641.

Sporen van deze constructie zijn nog aanwezig. Op niveau 2 is een aantal eiken krommers uit de bouwtijd bewaard gebleven, waarvan de datering door dendrochronologisch onderzoek vast is komen te staan op 1620 (zie bijlage 1). In ruimte 2.3. werden deze krommers aangetroffen tegen de oostgevel, dus haaks op de hoofdstructuur van de kap.

Doorsnede en aanzicht van de spanten in ruimte 2.3. De oostelijke topgevel bevindt zich aan de linkerzijde. Rechts nogmaals ruimte 2.3 (tekening Gabri van Tussenbroek).

Op vloeringniveau is aan de westzijde het oude schild in de kap nog aanwezig. Deze eikenhouten constructie stamt eveneens uit 1620 (dendrochronologische datering houtmonster AMNK28-4 uit de zomer van 1618, zie bijlage 1). De verandering van de kap stamt waarschijnlijk uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Mogelijk was behoefte aan meer ruimte de reden.

Architectuurhistorische analyse van het Korenmeetershuis

Van 1595 tot 1621 stond het stadsfabriekambt onder leiding van drie stadsmeesters, die allen in 1595 waren aangesteld. De stadsmeestersteenhouwer Hendrick de Keyser (1565-1621), de stadsmeester metselaar Cornelis II Danckertsz (1561-1634) en de stadsmeestertimmerman Hendrik Jacobsz Staets (1558-1630)¹⁵ zwaaiden de scepter over de toenmalige dienst publieke werken en waren als collectief verantwoordelijk voor het ontwerp en de bouw van veel stadsgebouwen.¹⁶ Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) besteedde Amsterdam veel aandacht aan de stedelijke omgeving. Het was niet alleen de tijd van de Derde Uitleg – het begin van de beroemde grachtengordel – maar ook van vele stadsgebouwen, die verspreid over de gehele stad werden gerealiseerd. Naast grote stadsgebouwen zoals de Beurs op het Rokin, werden ook vele kleine en middelgrote werkzaamheden uitgevoerd.

¹⁵ Ottenheym, Rosenberg, Smit 2008, p. 103-106.

¹⁶ Ottenheym, Rosenberg, Smit 2008, p. 103.

De vleeshal op de Westermarkt uit 1619. Foto uit 1857.

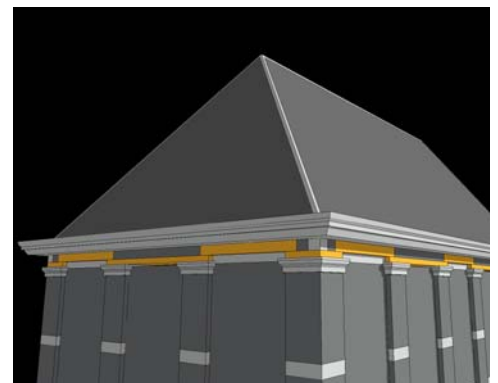
Tot deze middelgrote werken behoren de hallen en wachthuizen, waarvan er vooral tussen 1615 en 1620 meerdere verrezen: de meelhal (1615) op de Nieuwmarkt, de vleeshal annex wachthuis (1617) op de Herenmarkt, een wachthuis annex vergaderruimte voor zes gilden (1617) naast de Munttoren, het Zeekantoor annex wachthuis (1618) aan het IJ, de vleeshal annex wachthuis (1619) aan de Westermarkt en tot slot het Korenmeetershuis (1620) aan de Nieuwezijds Kolk. Deze gebouwen hadden niet het aanzien van een stadhuis, beursgebouw, stadspoort of waag, maar zij droegen wel bij tot het stedelijk prestige. Door hun zorgvuldige architectuur en door hun functie van wachthuis (politiebureau) ten behoeve van de openbare orde waren zij kenbare tekenen van de stedelijke macht. Gezocht werd naar een representatieve vormgeving, die niet (te) kostbaar was. Dit verklaart de terughoudendheid in het gebruik van natuursteen en beeldhouwwerk.

Het stadsfabriekambt ontwierp voor de middelgrote gebouwen een standaard, waarbij de variatie gelegen was in de details. De vleeshal op de Herenmarkt, het gebouw naast de Munttoren, de vleeshal op de Westermarkt en het Korenmeetershuis zijn ondanks hun verschillen duidelijk afkomstig uit dezelfde architectenkoker. Door hun hoofdvorm die bepaald wordt door een langwerpige plattegrond, twee bouwlagen en schilddak, bakstenen gevels met enig gebruik van natuursteen, al dan niet voorzien van een Vlaamse gevel, vertonen zij grote onderlinge verwantschap.

In de uitwerking van de gebouwen schuilde de variatie. De noodzakelijke openingen in de gevels zoals deuren en ramen werden in een constructief raamwerk gezet: de overspanningen bestonden uit hetzij natuurstenen lateien, dan wel boogconstructies in natuursteen of een combinatie van natuur- en baksteen. Door te variëren in boog- en

lateiconstructies kregen alle gebouwen een andere ritmering en daardoor een ander aanzien. Zo ontstond een specifieke gevelgeleding, die idealiter rond alle gevels van het gebouw werd doorgezet. Dat laatste houdt in dat er een architectonische relatie bestaat tussen alle gevels en dat niet – wat vaak gebeurde – het gebouw per gevel een ander ontwerp heeft. Het ontwerp van de gevels wordt bepaald door de structuur van het gebouw en de gevels staan onderling in relatie tot elkaar. Met andere woorden: er is sprake van een driedimensionale ontwerpopvatting. Zowel het Korenmeetershuis als de (gesloopte) vleeshal op de Westermarkt illustreren dit principe.

De gevels van de vleeshal zijn geleed door kolossale pilasters die rond het gehele gebouw lopen. Op deze pilasters rust een kroonlijst, die wat betreft de architraaf (het onderste deel) om elke travee onderbroken wordt. Daar waar de architraaf onderbroken is, is in het fries een natuurstenen latei gemaakt om het gat van het eronder staande venster te overspannen. Door deze alternering in architraaf en latei werden paren van twee aan elkaar gekoppelde pilasters gecreëerd, die met uitzondering van de hoeken het gebouw ritmeerden. Op de hoeken had het gebouw een verbijzondering door het gebruik van solitaire hoekpijlers, die als stoere eenlingen het gebouw afkaderen.

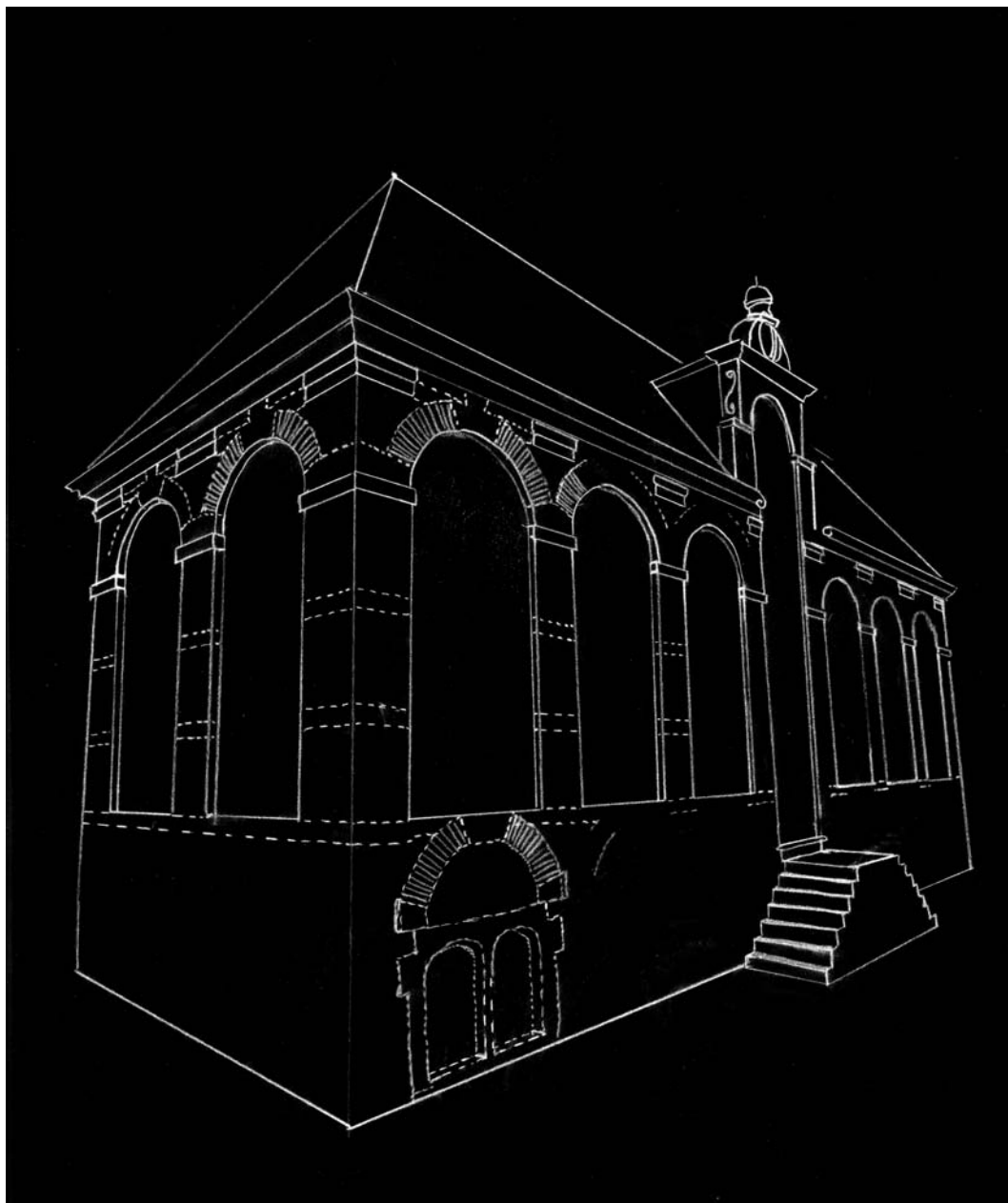

Schematische weergave van het ontwerp van de vleeshal op de Westermarkt (links) en aanduiding van systeem van alternering in natuurstenen onderdelen (rechts). Tekening Pieter Vlaardingebroek (links) en David Derksen (rechts).

Bij het Korenmeetershuis is een boogconstructie als uitgangspunt genomen voor het ontwerp, die rond het gebouw is omgezet. Ter plaatse van de ingangspartij in de voorgevel is een verbijzondering gemaakt door de boog hoger op te trekken in een Vlaamse gevel. De bogen zijn voorzien van natuurstenen aanzet- en sluitstenen. Boven de bogen is een kroonlijst aangebracht die met uitzondering van de ingangstravee rond het gehele gebouw loopt. Onder deze kroonlijst loopt een gefragmenteerd architraaf en fries; boven de vensters zijn deze achterwege gelaten vanwege de boogstelling.

De twee gebouwen zijn mooie voorbeelden van architectuur uit het eerste kwart van de zeventiende eeuw, waar de inventie van de architect een belangrijke rol speelt. De inventie leidt tot gebouwen die ondanks een vergelijkbare ontwerpmethodiek onderling verschillen. Deze methodiek is gelegen in de bewuste toepassing van natuursteen op plaatsen die constructief het meest belast werden. Boven de vensters van de vleeshal zijn natuurstenen lateien toegepast om de overspanning te kunnen maken, terwijl in de bogen van het Korenmeetershuis natuursteen is toegepast op de plaatsen die het sterkst moesten zijn. De plaatsing van elk blok natuursteen is weloverwogen en geeft uitdrukking aan de

wens om de constructieve belasting tot expressie te brengen. In hoofdlijnen is het een ontworpen als een Italiaanse loggia, terwijl het in detaillering speels Hollands is.

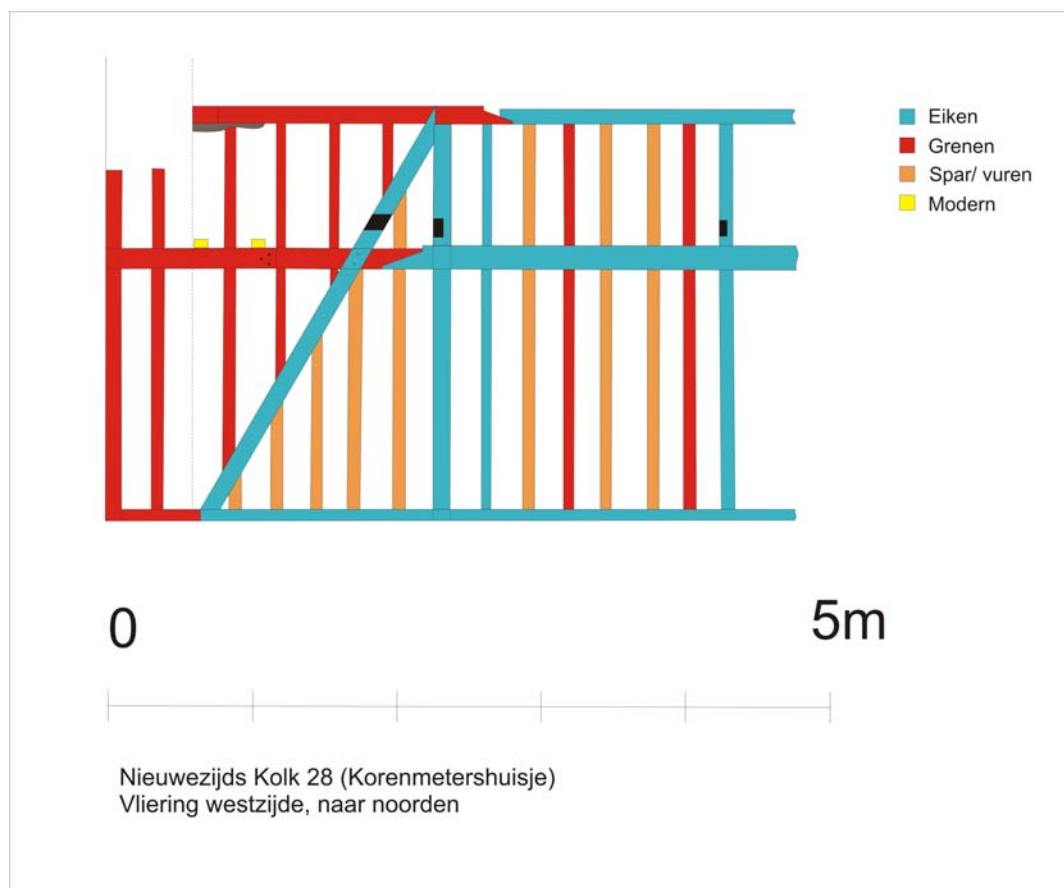
Schematische weergave van het ontwerp van het Korenmeetershuis (tekening Pieter Vlaardingerbroek).

Gebruiks- en verbouwingsgeschiedenis

Vanaf 1681 was het Korenmeetersgilde verantwoordelijk voor het beheer van het gebouw. Over de geschiedenis tussen 1620 en de late achttiende eeuw is weinig bekend. Het gildearchief bevat geen gegevens omtrent verbouwingen in deze periode. Vermoedelijk stamt de hierboven genoemde verandering van de kap uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Mogelijk was behoefte aan meer ruimte te reden. Besloten werd de dakschilden te verlengen. De korte gevels van het gebouw werden verhoogd en voorzien van tuitgevels. Hiervoor werd aan de westzijde het schilddak tot aan de gevel verlengd,

zonder de oude constructie echter weg te halen. De 'aanheling' van de kap geschiedde in grenenhout, terwijl ook de sporen in grenen werden uitgevoerd.¹⁷

Een dendrochronologische datering van de aangevulde nokgording mislukte jammer genoeg (zie bijlage 1). Hierdoor is de 'bandbreedte' waarbinnen de verbouwing kan zijn uitgevoerd, relatief groot, hoewel de meest plausibele datering van de verandering kort na 1760 lijkt te zijn.

Doorsnede en aanzicht kapconstructie op vloerniveau. Vgl. pagina 41. De westelijke topgevel bevindt zich aan de linkerzijde (tekening Gabri van Tussenbroek).

Topografische afbeeldingen laten zien dat de verandering van de kapvorm in ieder geval voor circa 1780 heeft plaatsgevonden. Het Korenmeetershuis op de perspectivisch vertekende weergaven van Paulus van Liender (1731-1797) en H.P. Schouten (1747-1822) laten het gebouw met topgevels zien.¹⁸

¹⁷ Aan de oostzijde werden op dit niveau vooralsnog geen sporen meer aangetroffen van het zeventiende-eeuwse dakschild. Het valt echter niet uit te sluiten dat zich ook hier, achter de laatnegentiende-eeuwse aftimmering met kraaldelen, nog elementen van een dergelijke aansluiting bevinden.

¹⁸ Een door architect H.G. Jansen genoemde tekening van D.A. Clemens uit 1776, zich ten tijde van Jansen in een privé-collectie bevindend, zou ook reeds topgevels hebben laten zien. Jansen zegt: 'De [...] afbeeldingen bevestigden mijn meening, die ik bij een voorloopige beschouwing der bekapping had opgevat, dat n.m. het gebouw oorspronkelijk zonder gevelhalzen aan de korte gevels was gebouwd en de kap dus aan de einden was afgewolfd.' Jansen 1899 (SAA, 15002, Collectie Haijen topografische krantenartikelen, inv.nr. 173).

Het Korenmeetershuis rond 1780. Tekeningen door Paulus van Liender en Hermanus Petrus Schouten (Stadsarchief Amsterdam).

Ook andere verbouwingen en veranderingen blijven ondanks onderzoek enigszins problematisch. Sprak Wagenaar in 1765 van een 'overwulde kelder', in de tegenwoordige toestand zijn daar geen sporen meer van aangetroffen.¹⁹ In de tekeningen van Van Liender en Schouten zijn muurankers in de dammen tussen de souterrainvensters weergegeven, wat duidt op een balklaag. Opvallend op deze tekeningen is het oeil de boeuf links naast de trap. Het is bij een latere verbouwing voor 1873 al verloren gegaan en in 1898 vervangen door een dubbel venster van zandsteen.

Door de opheffing van de gilden in 1798 kwam het gebouw terug onder stedelijk beheer. Een verbouwing waarvan een schriftelijke bron getuigt, uit 1798, is ten gevolge van een latere, ingrijpende verbouwing, nauwelijks nog in het gebouw zelf terug te zien. Het betreft het realiseren van twee 'Comptoirs' aan de oostkant van het Korenmeetershuis. Stadsarchitect Abraham van der Hart vermeldde in zijn rapport dat hij op zondag 4 februari 1798 naar het Korenmeetershuis was gegaan om daar te overleggen met een 'Commissie uit den Raad' die was belast met het inwerking brengen van een plan ter verbetering van de korenhandel.

Van der Hart kreeg de opdracht om 'ten allerspoedigste' twee comptoirs te laten maken, voor de nieuwe boekhouders van het zogenaamde Zolder- en Scheepswerk (meten van koren op korenzolders en in korenschepen). De kantoren moesten al op 1 maart klaar zijn, 'hebbende zulks ten gevolgen dat men van de 3 Schoorsteen, die boven elkander zijn, de midden Schoorsteen zal moeten wegbreken, ter verkrijging van een toegang tot deze Comptoirs van de buitenzijde door middel van eene aldaar te makene [houten] Trap of Stoep, edoch welke [i.m.] + comptoirs niettemin communicatie moeten hebben met het oude huishoudelijke binnenwerk.'²⁰

Uit deze enigszins cryptische passage is op te maken dat de twee kantoren aan de oostzijde, op de plaats van de huidige ruimte 1.3 (bibliotheek) moesten worden gerealiseerd, dat deze van buitenaf toegankelijk moesten worden gemaakt en dat van de schoorstenen die zich in het souterrain, de bel-etage en de zolder bevonden, de

¹⁹ Wellicht dat bij ontleistering van de keldermuren hier sporen van kunnen worden teruggevonden, maar een dergelijke vrijlegging is, zonder technische noodzaak, niet wenselijk.

²⁰ SAA, toegangsnummer 5040, Archief van het Stadsfabriekambt en Stadswerken en -gebouwen, inv.nr. 92, p. 302-3. Maandelijks Rapport van 17 January tot 8 February 1798.

middelste, op de bel-etage, dus moest worden weggebroken. Aan de buitenzijde werd een tochtportaal gerealiseerd, getuige een ongedateerde tekening van J.G.L. Rieke (1817-1898).²¹

Het Korenmeetershuis vanuit het zuid-oosten. Tekening van J.G.L. Rieke (Stadsarchief Amsterdam).

Een andere verbouwing die niet meer aan het gebouw is af te lezen, betreft het wijzigen van de vensters. Uit afbeeldingen blijkt dat de bovenlichten van de kruisvensters in de loop van de achttiende eeuw zijn gewijzigd. Op de tekening van Schouten is het bovenste deel van de middenstijl verwijderd. Voor het jaar 1797 zijn de kruiskozijsen vermaakt tot schuifvensters met houten roederamen.

²¹ De stadsarchitect was met dit onderhoud en de spoedklus die hij nu kreeg weinig ingenomen: 'De spoed waar mede dit opgegevene moet worden ten uitvoer gebracht benevens meer andere zeer nodige reparaties waar mede men al gestadig is ten agteren geraakt, is oorzaak dat moet voordragen om het verzuimen bij het Werkvolk behorende tot de Huis-Timmer- en Metzelwerken ten minsten voor eenige weekente mogen opschorten. [i.m.] de Timmer- en Metzelaars mogen doorwerken tot Ultimo februari, en verder niet.' Ibidem.

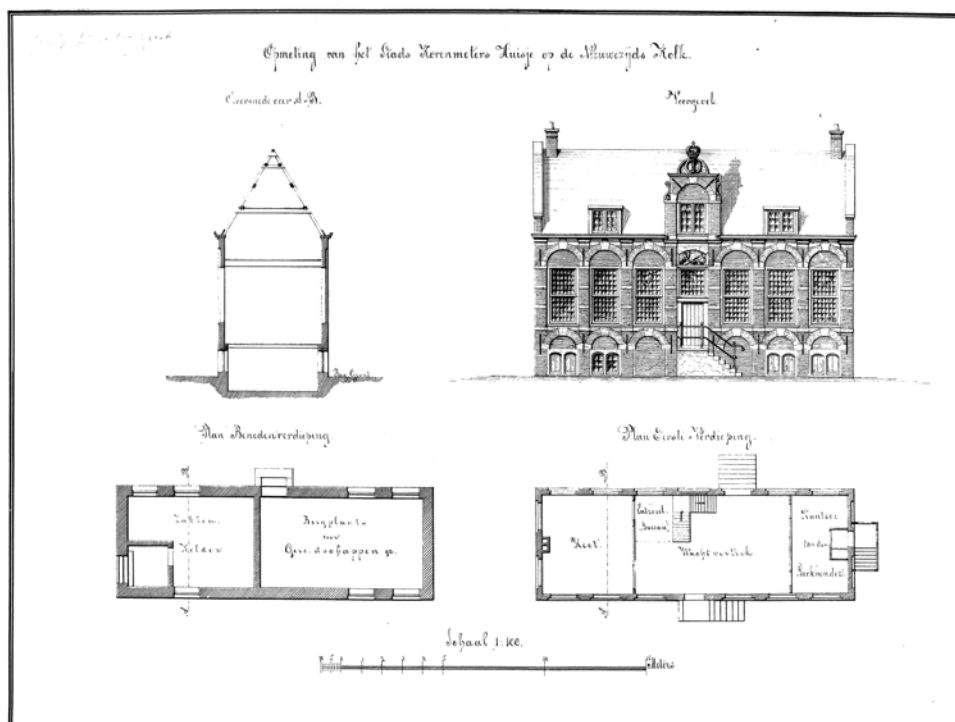
Het Korenmeetershuis vanuit het zuiden. Prent van J.C. Schultsz, maart 1797 (Stadsarchief Amsterdam).

Veranderingen in de negentiende eeuw

Een volgende verbouwing vond plaats in 1836. Een vers uit dat jaar getuigt van enkele werkzaamheden (zie pagina 48). De indruk wordt gewekt dat het om een ingrijpende reparatie ging, maar met betrekking tot de eigenlijke werkzaamheden worden helaas geen details geboden:

Bedriegt het oog zich niet, is uit de grond verreezen,
Het Koorn Meeters Huis, 't schijnt als vernieuwd te wezen!
Toen men het onlangs zag, scheen alles in verval,
Thans laat het zich aanzien, als of het weder zal
Ten cieraad zijn der Stad, Gedenk-Zuil op de Kolk²²

In 1873 werd het westelijke gedeelte van het gebouw ingericht als brandweerkazerne. Hierbij was voor de toegang van de brandspuit een groot gat in de westmuur gebroken en het 'halve souterrain tot spuitenhuis bestemd, terwijl de manschappen op de beide verdiepingen er boven hunne wachtlokalen kregen.'²³ Nadat was gebleken dat de spuiten vanwege de vochtigheid van het souterrain begonnen te roesten, metselde men het gat weer dicht en werd er een houten spuitenhuys tegen de westgevel gebouwd (zie p. 24).

Doorsnede, aanzicht en plattegronden van het Kornmeetershuis uit 1873 (SAA, Centraal tekeningenarchief, nr. 18729).

Een doorsnede, aanzicht en twee plattegronden uit 1873 maken duidelijk dat het souterrain op dat moment in twee ruimtes was verdeeld, een vanaf de straat toegankelijke 'zakkenkelder' aan de westzijde en een 'bergplaats voor gereedschappen' aan de

²² SAA, toegangsnummer 366, Archief van de Gilden en het brouwerscollege, inv.nr. 850.

²³ Jansen 1899.

oostzijde. De indeling van de bel-etage bestond uit een zaal aan de westzijde, waarbij zowel aan de zuid- als noordzijde twee grote vensters aanwezig waren. De dichtzettingen aan de noordzijde stammen dus van na 1873. Ten oosten van deze ruimte bevond zich een wachtvertrek met een klein entresol met een bureau. De ruimte herbergde een bordestrap aan de noordzijde. Het wachtvertrek was toegankelijk door middel van de op dat moment enkelvoudige stoep in de middenas, die mogelijk in 1836 is gehalveerd. De oostelijke ruimte bestond uit een klein 'kantoor van den Boekhouder'. De in 1798 gerealiseerde trap tegen de oostgevel en een tochtportaal waren in 1873 nog aanwezig. De schuifvensters waren van kleine ruiten voorzien. In de doorsnede en plattegrond van het souterrain wijst niets op een overwelfing. Mogelijk is deze overwelfing bij de verbouwing van 1836 verdwenen. Naast de vermelding van Wagenaar laat een tekening van Gerrit Lamberts in de kelder een stenen boogconstructie vermoeden, maar zekerheid hieromtrent bestaat niet.

Het Korenmeetershuis in 1816. Tekening van Gerrit Lamberts, (Stadsarchief Amsterdam).

De plattegrondtekening uit 1873 geeft in de westgevel twee grote vensters aan, terwijl het noordelijke venster niet uit topografisch beeldmateriaal of vroege foto's bekend is maar slechts als blindnis. Foto's uit de periode tussen 1873 en 1898 laten zien dat de vensters in ruimte 1.1, het huidige secretariaat, van grotere ruiten zijn voorzien.

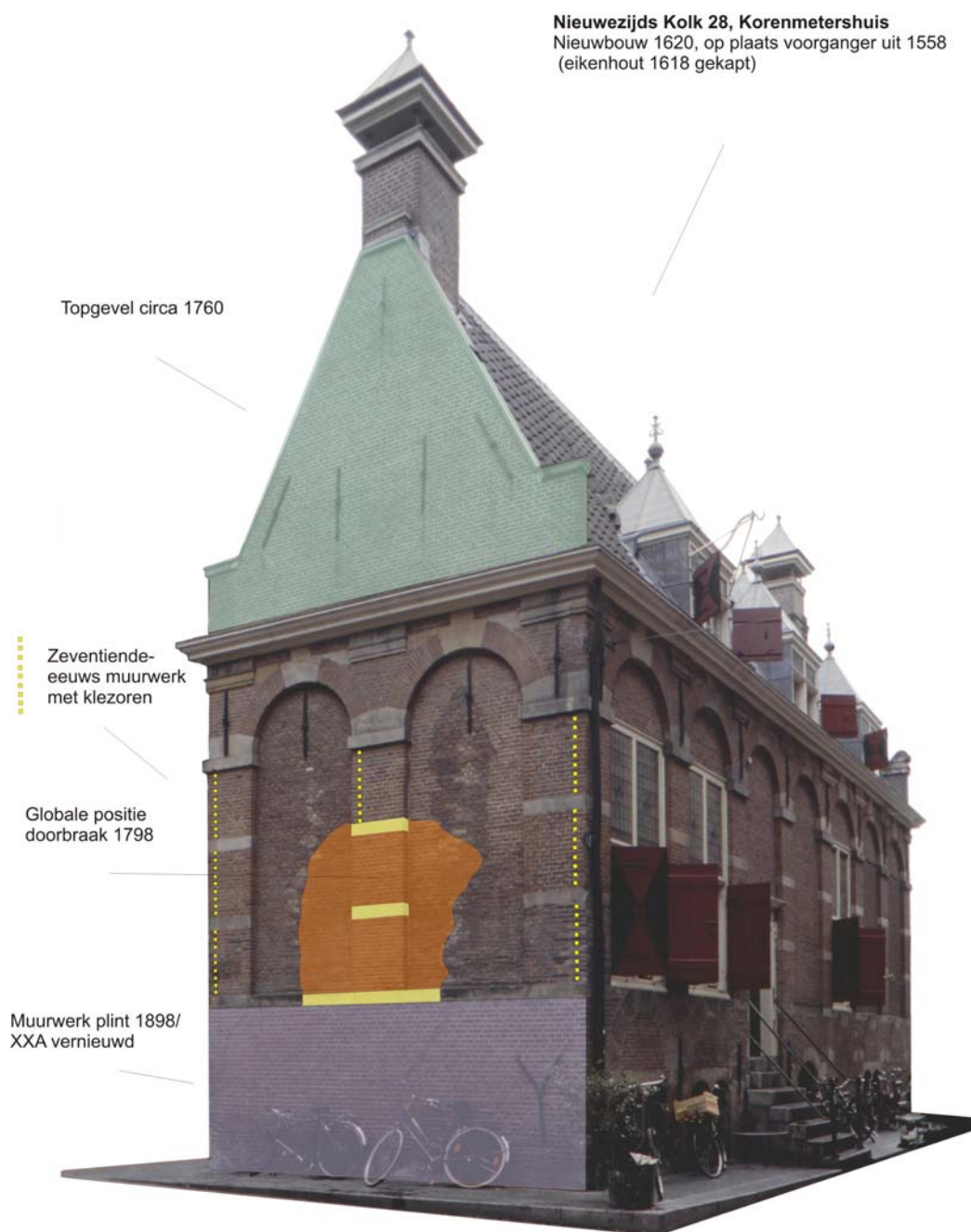
Uit ongeveer dezelfde tijd stamt een tekening van het interieur. J.M.A. Rieke (1851-1899) tekende het wachtvertrek naar het westen, waarbij vergelijking met de bovenstaande plattegrond duidelijk maakt, dat het kantoor van de boekhouder was verdwenen, op het moment dat Rieke zijn tekening maakte. De twee dwarsgelegen vloerplanken op de voorgrond geven echter waarschijnlijk de grens van het kantoortje aan.

Het Korenmeetershuis, gezien vanuit de huidige ruimte 1.3 (bibliotheek). Tekening door J.M.A. Rieke, circa 1880 (Stadsarchief Amsterdam).

Aan de buitenzijde heeft het verwijderen van het kantoor en de toegang in de oostgevel enkele sporen nagelaten. Hoewel de plint in zijn geheel is vervangen – mogelijk ten gevolge van doorbraken en beschadigingen – is daarboven, in de blindnissen en de middelste muurdam nog af te lezen hoe het verloop van de toegang eruit heeft gezien.

De buitenste muurdammen bestaan voor een belangrijk deel uit zeventiende-eeuws metselwerk met klezoren, de plaats waar de opening heeft gezeten is bij het herstel ingeboet met drieklezoren.

Aanzicht vanuit het westen, voor de restauratie van 1898 (Stadsarchief Amsterdam).

Restauratie

In 1893 werd het souterrain tot spuiershuis herbestemd, terwijl in hetzelfde jaar de raad besloot het hele gebouw in erfpacht af te staan aan de in 1875 opgerichte Corporatie van korenwegers en korenmeeters, een opvolger van het oude gilde.²⁴ Deze erfpacht was aanleiding voor een algehele restauratie van het Korenmeetershuis. Op 21 juli 1898 werd vergunning verleend voor het verbouwen van het perceel en langs genoemd perceel een verhoogd voetpad aan te leggen. Als voorwaarde werd gesteld dat het urinoir, staande tegen het perceel, gehandhaafd bleef.

De verantwoordelijke architect was H.G. Jansen (1859-1934), die zijn opdracht kreeg van de Commissie voor den Graanhandel. Herman Gerard Jansen (1859-1934) was na zijn opleiding aan de Rotterdamse academie naar Amsterdam gekomen en daar als tekenaar en opzichter bij architect L. Beirer werkzaam aan het gebouw van de Maatschappij voor den Werkenden Stand. Daarna werkte hij bij architectenbureau Van Gendt, voor het gebouw van het Nieuws van den Dag. De meeste bekendheid verwierf hij echter door zijn samenwerking met W. Kromhout aan het American Hotel op het Leidseplein.²⁵ Daarnaast verrichtte hij veel werk voor de Firma Verkade & Co te Zaandam, zoals het kantoor- en

²⁴ Deze Corporatie stond onder toezicht van de uit 1857 stammende Commissie voor den Graanhandel. Zie ook Enschedé 1921, p. 63 en Cohen 1931, p. 2.

²⁵ In Amsterdam was hij verantwoordelijk voor het ontwerp van Damrak 47-48, Herengracht 519-525 en De Ruyterkade 139. Aantekening archief BMA.

expeditiegebouw dat hij in 1895 realiseerde.²⁶ Hij was actief lid en in 1894 zelfs voorzitter van de roemruchte architectengenootschap 'Architectura et Amicitia'.²⁷

Zijn werk leunde zwaar op de Hollandse renaissance en ook zijn historiserende en reconstruerende restauratie van het Korenmeetershuis verraadt deze voorkeur. Hoewel hij met deze restauratie een visitekaartje afgaf, zou hij nooit grote bekendheid als restauratiearchitect genieten, zoals zijn Amsterdamse collega's Jan de Meyer of A.A. Kok.

Jansen lichtte zijn restauratie toe in een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van februari 1899. Op grond van de constatering dat het Korenmeetershuis oorspronkelijk van een schilddak voorzien is geweest,²⁸ merkt hij op dat het verwijderen van de gevelhalzen en het 'verstellen van de kap in haar primitieve gedaante' weliswaar het meest in de geest van de oorspronkelijke ontwerper zou zijn geweest, maar dat hij dit denkbeeld toch heeft laten varen, omdat hij daarmee te veel ruimte op de zolder had moeten prijsgeven en omdat het problemen zou hebben opgeleverd bij het maken van goede schoorstenen. Gesleepte schoorstenen achtte hij niet wenselijk.

Een ander punt dat Jansen aanroerde was het dak, dat door 'wie weet hoeveel verbouwingen met een serie dakvensters in de meest bizarre vormen' bedekt was. Hij bracht de situatie bij de restauratie 'tot hun oorspronkelijke aantal en vorm' terug, daarbij waarschijnlijk uitgaande van de beschikbare historische afbeeldingen en de door hem aangetroffen bouwsporen. Hij merkt op dat de oorspronkelijke kruiskozijnen op de bel-etage alle waren veranderd in schuiframen met een fijne roedeverdeling en dat deze weer in ramen met grotere ruiten waren omgezet. Sommige vensteropeningen waren dichtgemetseld, de toegangen naar de onderverdieping 'blijkbaar' herhaaldelijk veranderd en verplaatst. Dit gold ook voor de stoep, 'alles echter op onbeholpen manier, zoodat de meeste latere veranderingen het gebouw meer geschaad dan gebaat hadden en zonder schade voor het geheel weer verwijderd konden worden.'

Aan het exterieur werd de vorm van de zeventiende-eeuwse kruiskozijnen gereconstrueerd. De westgevel, 'die het meest door verbouwingen en ook wel door het weer te lijden had gehad, moest tot den grond worden afgebroken en werd van hetzelfde formaat Utrechtse drielingen weer opgehaald'. Hierbij ontstond een nieuwe keldertoegang naar het er achter gelegen lokaaltje voor de rechthebbenden van het korendragersgilde. De gootlijst werd weer 'omlopend' aangebracht en daarboven een topgevel gemetseld met zandstenen afdekkingen. Deze topgevels werden door Jansen vormgegeven in de stijl van 1620. In de topgevel werden twee kleinere kruisvensters aangebracht. De oostgevel bleef met uitzondering van een nieuwe schoorsteenbekroning en kroonlijst vrijwel ongewijzigd, de hoofdgevel werd van een nieuwe dubbele stoep en een nieuwe toegangsdeur voorzien. Het zandsteen werd vrijgelegd en van schilderlagen ontdaan. Slechts weinig zandsteen behoefde te worden vernieuwd. Ook de achtergevel onderging slechts weinig wijzigingen, hoewel bij deze verbouwing de twee noordwestelijke vensters werden dichtgezet. Vensters en dakkapellen werden vernieuwd en het voegwerk werd onder handen genomen.

²⁶ Mathol de Jongh 1934 en Bock 1983, p. 59; Jager 1992, p. 31-32, 137-139, 141-143.

²⁷ Schilt, Van der Werf 1992, p. 74.

²⁸ De 'ontdekking' die in het voorjaar van 2009 werd gedaan, deed Jansen dus al honderdtien jaar eerder.

Over de oorspronkelijke indeling gaf Jansen aan weinig meer te hebben aangetroffen. De bestaande situatie werd in ieder geval opgegeven en Jansen is uitgegaan van de behoeften van zijn opdrachtgever. Hij schrijft: 'Inwendig is [...] nagenoeg alles vernieuwd.'²⁹

In het souterrain werd aan de westzijde, toegankelijk vanaf de straat, een kleine ruimte ten behoeve van de korendragers aangebracht. Na de derde travee was de kelder in tweeën gedeeld, met in de linker ruimte een wc.

Op de bel-etage realiseerde Jansen aan de westzijde een groot wachtlokaal voor de wegers. Een grote hardstenen schouw met houten kroonlijst verwarmde het vertrek. De wanden werden met zitbanken betimmerd, 'waarvan de zittingen kunnen opkleppen, zoodat daaronder ruimte is voor berging van gereedschappen.' Het kleinere lokaal aan de oostzijde werd langs de wanden met kasten voorzien en diende tot bergplaats van gereedschappen. Zwaardere weegwerktuigen werden in het souterrain bewaard.

De dubbele stoep werd hersteld. De centrale ingang gaf toegang tot de hal met de trap. Aan de linkerzijde was het wachtlokaal voor de korenmeesters- en wegers toegankelijk, aan de rechterzijde had men vanuit dit voorportaal toegang tot de ruimte aan de oostzijde, waar de gereedschappen waren opgeslagen. Achter de trap was eveneens een gangetje aangebracht, waar de beide ruimtes nogmaals met elkaar in verbinding stonden. Tevens was hier een buitendeur aanwezig.

Verder meldde Jansen, dat 'een ruime trap in twee armen naar de bovenverdieping voert, alwaar de overlieden en de boekhouder van het gild verblijf houden. Een tweetal oude deurtjes, beschilderd met voorstellingen uit het korenmeestersbedrijf, zijn in de gildekamer weer geplaatst, eveneens een naamlijst met fraai gesneden 18de eeuwse omraming voorzien, waarin attributen.'³⁰ Deze gildekamer bevond zich aan de westzijde. Naast het trappenhuis werd nog een ruimte voor de boekhouder afgesloten, terwijl de huidige directiekamer (ruimte 2.3.) als 'zolder' werd aangeduid (zie de tekening op pagina 52).

Jansen meldt dat het nieuwe trappenhuis met wit en zwarte tegels werd belegd en de wand tot op 1,80 meter met Utrechtse tegels werd bekleed. In het souterrain werden onder het nieuwe trappenhuis en de entree troggewelven met stalen H-profielen aangebracht. Op de vloering werd aan de oostzijde een kamer afgetimmerd met kraaldelen. Aannemer J.J.P. Thüring was verantwoordelijk voor de uitvoering.

De aanpak van Jansen duidt op een zorgvuldige restauratie; hij maakte weloverwogen keuzes met betrekking tot het vervangen of behouden van muurwerk, liet de bestaande situatie als uitgangspunt gelden, wilde niet ten koste van alles terug naar een ideale situatie en wist op basis van een zorgvuldige opmeting en studie van het gebouw een passende oplossing te vinden voor de eisen van de gebruiker.

²⁹ Dit geldt echter niet voor de balken boven de bel-etage.

³⁰ Jansen 1899. Hij noemt voort nog zilveren schilden met attributen, die vroeger bij de begrafenis van een gildebroeder op de lijkstaf werden gelegd, die zich toen al echter enige jaren in het Rijksmuseum bevonden.

Twintigste eeuw

Nog twee decennia bleef het gebouw in gebruik als Korenmeetershuis. De in 1857 opgerichte Commissie voor den Graanhandel hield in 1920 op te bestaan, gevolgd door de opheffing van de Corporatie der Korenwegers en -meters in 1921. In 1923 verhuurde de gemeente het pand vervolgens aan de Stichting "Het Nederlandsch Persmuseum", dat op 1 februari 1924 zijn deuren opende.³¹

Het Persmuseum bleef hier gevestigd tot 1949. Voor zover bekend werden hiervoor niet meer dan enkele oppervlakkige wijzigingen doorgevoerd, waarvan geen duidelijke sporen in het gebouw bewaard zijn gebleven. De door Jansen in 1898 aangebrachte banken in ruimte 1.1 werden bij de herinrichting tot museum gehandhaafd en waarschijnlijk na het vertrek van het museum verwijderd. Wanneer de natuurstenen schouw is verdwenen kon niet worden achterhaald.

Korenmeetershuis, interieur Persmuseum, ruimte 1.1 naar het westen. Rechtsonder de door H.G. Jansen aangebrachte en tegenwoordig niet meer aanwezige banken (Stadsarchief Amsterdam).

In 1950 is het bureau van de Vereniging de Amsterdamse Haven in het pand gekomen. Vanaf 1967 heeft de Bond Heemschut zijn domicilie in het gebouw. Enkele jaren daarvoor, in 1963, werd in de noordwesthoek van het souterrain een stookruimte gerealiseerd. Op de bel-etage werd een tochtportaal gerealiseerd. De zolder werd ingericht tot woonruimte waarbij de oostelijke ruimte werd onderverdeeld met in de

³¹ Cohen 1931, p. 2, Bakker 1991, p. 29.

zuidoosthoek een kamertje, hier westelijk tegenaan een inbouwkast en in de noordoosthoek een toilet. Mogelijk is hierbij het korbeel in de noordoosthoek afgeschuind.

In 1991 heeft een verbouwing plaatsgevonden, waarbij het interieur is aangepakt door Architectenbureau Prins. Daarbij is de huidige situatie ontstaan, waarbij in het souterrain een vaste kast werd verplaatst, de trap werd aangepast en een tweede toilet werd gerealiseerd; op de bel-etage de doorgang achter de trap werd opgeheven, de deuren van het voorportaal van de achterdeur zijn dichtgezet en de huidige westelijke ruimte is gerealiseerd door een panddiepe scheidingswand te plaatsen. Het tochtportaal achter de voordeur is hierbij opgeheven. Op de vloer van de hal zijn de huidige tegels aangevuld. Op de zolderverdieping zijn de uit 1898 stammende onderdelen van de woning verwijderd en werd de huidige vergaderkamer gerealiseerd. In de noordoosthoek van ruimte 2.3. verdween het toilet. De vliering bleef ongewijzigd (zie voor de huidige situatie de Beschrijving).

Ruimte 1.1 op 2 februari 1971, viering van het zestigjarig bestaan van Heemschut. De deur links achter voerde onder de trap door naar ruimte 1.3; het portaal rechts achter voerde naar de hal (Fotoarchief Bond Heemschut).

Het Korenmeestershuis werd geschilderd. Voorafgaand aan dit schilderwerk werd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een kleurenonderzoek uitgevoerd.

Hierbij bleek dat in de zeventiende eeuw de kleurstelling Bentheim overheerste. De achttiende eeuw neigde meer naar een houtkleur. In de negentiende eeuw was olijfgroen toegepast en tot 1991 overheerste gebroken wit. Besloten werd de kleurstelling zoals die op grond van het onderzoek naar de zeventiende eeuw tevoorschijn was gekomen, weer terug te brengen.

Beschrijving van het gebouw

Stedenbouwkundige context

Het Korenmeetershuis staat aan de Nieuwezijds Kolk, waarvan lang werd aangenomen dat deze een natuurlijke afwatering vormde van het water van de Boerenwetering in de Amstel. Hierbij kunnen inmiddels de nodige vraagtekens worden gezet en de meest recente visie gaat er dan ook van uit dat deze uitwatering verder naar het zuiden, bij de Dirk van Hasseltsteeg heeft gelegen.³² Al op het schilderij van Cornelis Anthoniszoon uit 1538 wordt de Kolk weergegeven als een grote onbebouwde plaats, omringd door huizen met topgevels. De Kolk lijkt toen reeds als markt in gebruik te zijn geweest.³³ Aan de zuidoostzijde werden bij archeologisch onderzoek vanaf 1994 de laatdertiende-eeuwse restanten van een verdedigingswerk aangetroffen, dat in de volksmond als het 'Kasteel van Amstel' bekend staat.³⁴

Beschrijving Nieuwezijds Kolk 28

Het vrijstaande Korenmeetershuis staat op de oostelijke kop van de langwerpige Nieuwezijds Kolk. De rechthoekige plattegrond staat in west-oost richting en heeft de voorgevel op het zuiden. Het gebouw is zeven traveeën breed en heeft de diepte van twee traveeën. Het gebouw bestaat uit souterrain, bel-etage en zadeldak, waarin zich een zolder met borstwering en vliering bevindt. Rondom het hele gebouw ligt een recente verhoogde stoep van petit granit.

De in kruisverband gemetselde bakstenen gevels zijn met zandstenen onderdelen versierd en hebben een opbouw met een plint, een omlopende boogstelling en een afsluitende kroonlijst. In de centrale travee van de voorgevel is de boogstelling hoger opgetrokken in de vorm van een Vlaamse gevel, waardoor de ingangspartij met stoep benadrukt wordt. De bogen van de boogstelling doorbreken de kroonlijst rond het pand, waardoor het afwisselend een volledige en een verkorte kroonlijst heeft. In de boogstelling zijn zowel kruiskozijsen als dichte gevelvelden aangebracht. Het dak dat zich tussen de twee tuitgevels van de zijgevels bevindt, is belegd met verbeterde Hollandse pannen en aan de voorzijde voorzien van twee grote en twee kleine dakkapellen en aan de achterzijde van drie grote dakkapellen. Aan de uiteinden van de nok is een schoorsteen aangebracht met een bekapping.

Exterieur

De zeven traveeën brede *zuidgevel* is symmetrisch en bestaat uit een plintzone die voorzien is van aan de bovenzijde getoogde, zandstenen bolkozijsen met hierboven halfronde bakstenen ontlastingsbogen met zandstenen aanzet- en sluitstenen. De bolkozijsen hebben traliewerken en verlichten het souterrain. Op de muurdammen tussen de vensters zijn zware muurankers aanwezig. De plintzone eindigt visueel bij de onderste speklag van het niveau van de bel-etage, die in de centrale as doorbroken is door de

³² Verkerk 1998, p. 22 en 36, n. 60.

³³ Vgl. Bakker 1991, p. 26.

³⁴ De Roever 1995.

toegangsdeur. De strokendeur is gevat in een houten omlijsting die voorzien is van oren en voluten en die aan de bovenzijde wordt afgesloten door een kroonlijst, waarboven een bovenlicht in de vorm van een bolkozijn is gesitueerd. Hiervoor ligt een dubbele gemetselde stoep met hardstenen treden en bordes en gietijzeren posten en smeedijzeren leuning.

Boven de plint is een boogstelling aangebracht waarvan de middelste boog hoger is opgetrokken in de Vlaamse gevel, die de kroonlijst doorbreekt. De boogstelling met zware ankers tussen de afzonderlijke bogen bestaat uit bakstenen, van klezoren voorziene muurdammen met spekbanden en aan de bovenzijde een impost, die de ontlastingsbogen ondersteunen met natuurstenen aanzet- en sluitstenen. In de bogen zijn naast de centrale toegangsdeur houten kruisvensters aangebracht met aan de onderzijde zwart-rood geschilderde luiken met daarachter een roedenverdeling van drie bij vijf ruiten en aan de bovenzijde glas in lood met in het midden gebrandschilderde decoraties die verwijzen naar de graanhandel. De boogvelden boven de vensters bestaan uit vlak baksteenwerk, behalve boven de toegangsdeur, waar een natuurstenen reliëf met attributen van korenmeesters onder een natuurstenen segmentboog is aangebracht. Boven dit reliëf is een kleiner kruiskozijn aangebracht in de Vlaamse gevel in de vorm van een halsgevel met een halfronde zandstenen bekroning die voorzien is van een keizerskroon met rode kappen en het stadswapen van Amsterdam. De overige traveeën van de gevel worden afgesloten door een gevellijst, die vanwege de boogstelling alternerend volledig en verkort is. De volledige lijst bestaat uit een geprofileerde zandstenen architraaf, een vlak zandstenen fries en een houten kroonlijst (bakgoot), terwijl de verkorte lijst bestaat uit een doorbroken zandstenen band, een bakstenen fries en een houten kroonlijst (bakgoot). De kroonlijst is doorbroken ter plaatse van de Vlaamse gevel en heeft hier een beëindiging in voluten.

Boven de tweede en zesde vensteras zijn dakkapellen met een zinken piramidedak met piron aanwezig, aan de voorzijde voorzien van gedrukte kruisvensters met luiken aan de onderzijde en glas in loodvulling aan de bovenzijde. Op vlieringniveau zijn boven de derde en vijfde vensteras kleinere dakkapellen aanwezig.

De *westgevel* is opgebouwd uit een plintzone met daarin aan de rechterzijde een openslaande dubbele deur met zandstenen omlijsting, die toegang geeft tot het souterrain. Aan de rechterkant van deze omlijsting is een uitgesleten zandstenen blok aanwezig. Ter hoogte van de bel-etage is een boogstelling toegepast zoals aan de zuidgevel, waarbij echter blindnissen zijn toegepast in plaats van kruiskozijnen. Boven de kroonlijst is de tweedeling van de gevel voortgezet en zijn in verdiepte, door segmentbogen afgesloten velden twee gedrukte kruisvensters aangebracht zoals aan de zuidzijde. De tuitgevel is voorzien van zandstenen dekljsten, die op de schouderstukken voorzien zijn van beginvoluten en een topornament met voluten, aangebracht tegen de westelijke schoorsteen. Het gevelvlak is voorzien van drie zandstenen spekbanden. Vlak onder de top bevinden zich drie muurankers.

Korenmeetershuis, exterieur, hoofdingang zuidzijde.

De *noordgevel* bestaat evenals de *zuidgevel* uit zeven assen, zij het dat de opbouw hier niet symmetrisch is. In het metselwerk van de muurdammen zijn klezoren toegepast. In de eerste twee vensterassen bevinden zich dubbele vensters ter hoogte van het souterrain en houten kruisvensters, vergelijkbaar met die in de *zuidgevel*. De derde vensteras bevat een toegang tot de bel-etage met daarboven een spaarveld en ervoor een hardstenen stoep van zeven treden, waarvan de bovenste drie van jongere datum lijken te zijn. Aan weerszijden is een leuning met gietijzeren posten aanwezig. De deur is voorzien van een houten omlijsting met oortjes, voluten en een kroonlijst. De vierde vensteras bevat een met zandsteen omlijste toegang tot het souterrain met daarboven een blinde nis. De vijfde vensteras is wederom voorzien van een houten kruiskoorn. Op souterrainniveau is een kleine opening met rollaag in de muur uitgespaard, met een vensterbank van Naamse steen. In de zesde travee is een dubbel zandstenen venster ter hoogte van het souterrain aanwezig. Hierboven is een blindnis aanwezig die is dichtgezet in een van de rest van het metselwerk afwijkende baksteensoort. In de zevende vensteras is de plintzone blind – zij het voorzien van een ontlastingsboog zoals aan de voorzijde; de nis hierboven correspondeert met de nis in de zesde vensteras. De plaats van de muurankers correspondeert met die in de *zuidgevel*. Boven de bakgoot is in de tweede, vierde en zesde travee een dakkapel geplaatst, vormgegeven zoals de twee dakkapellen aan de *zuidzijde*. Evenals in de *zuidgevel* zijn boven de derde en vijfde vensteras kleinere dakkapellen aanwezig.

De *oostgevel* is in opbouw vergelijkbaar met de *westgevel*. De blind uitgevoerde plint heeft rechts een Y-vormig muuranker. Het metselwerk is jonger dan het metselwerk erboven. In de zone van de bel-etage zijn in de spaarbogen muurankers aangebracht; voor het overige is de beschrijving van de *westgevel* van toepassing, zij het dat de vensters boven de kroonlijst hier ontbreken. De *tuitgevel* heeft natuurstenen platen op de schouders en op de top, terwijl de rest van de gevel is afgedekt met zink. In de top zijn

vier muurankers boven de kroonlijst en één in de top aangebracht. Opvallend in de oostgevel is het heterogene karakter van het metselwerk. Hierin is de plintzone, een deel van de invulling van de blindnissen en de topgevel van elkaar afwijkend. In sommige delen zijn klezoren aanwezig.

Interieur

Niveau 0 (souterrain)

Het souterrain strekt zich uit over het gehele pand en is verdeeld in drie hoofdruimtes (zie plattegrond op p. 56). Over de gehele breedte van het pand bevindt zich een enkelvoudige balklaag, in noord-zuidrichting. De eikenhouten balken hebben een afmeting van 22,5 bij 14,5 centimeter. Tussen sommige balken is een verlaagd plafond van enkele centimeters aangebracht. De balklaag vertoont tekenen van reparaties in verschillende periodes. Zo is de zesde balk aan de noordzijde voorzien van twee verticale sloffen, terwijl dezelfde en de naastgelegen balk aan de zuidzijde door middel van een liplas van een nieuwe balkkop zijn voorzien. De meeste balken zijn glad afgewerkt en geschilderd. Het feit dat het oppervlakte hier en daar onregelmatigheden vertoont kan erop wijzen dat de balken een behoorlijke ouderdom hebben. Alle vensteropeningen zijn aan de binnenzijde voorzien van houten vensters met valramen en aan de buitenzijde een ruitvormig raster van draadlijzers.

De westelijke ruimte (0.1. keuken/ opslag) is acht en een kwart balkvakken breed. De vloer is afgedekt met modern zeil en de wanden zijn gestuukt. In de zuid-westhoek, in de westelijke zijgevel, bevindt zich een houten deur met gebogen bovenkant, paneelverdeling en kraaldelen aan de buitenzijde. Deze deur is bereikbaar via een trapje van drie treden, waarvan twee vaste met een bovenzijde van hardstenen tegels; de onderste is een losse trede, geheel uit Belgisch hardsteen met bovenop langs de randen een groef. De deur heeft een zandstenen omlijsting. Haaks op deze ingang is een vaste kast aanwezig, die aan de binnenkant geheel met gipsplaten is bekleed. Tegen de noordwand is een moderne keuken gerealiseerd. Boven en naast het aanrecht zijn oude witjes aanwezig.

In de noord-westhoek bevindt zich een moderne rechthoekige afscheiding met een deur rechts in de zuidelijke muur (0.1.1. stookhok). De noord-zuidmuur hiervan eindigt midden tegen het kozijn in de achtergevel. Binnen ligt een betonnen vloer en zijn de muren glad gestuukt.

Ruimte 0.2. (trappenhuis) is onderverdeeld in drie ongelijke balkvakken. Op de vloer ligt modern zeil, de wanden zijn glad gestuukt. In de noordgevel bevindt zich, toegankelijk met twee treden, een dubbel, getoogd luik met beslag en gehengen uit de bouwtijd. De omlijsting is van zandsteen.³⁵ De balklaag is op deze positie geraveeld. In de ruimte zijn twee balken zichtbaar en één stalen ligger, die zich vrijwel direct naast de niet-geraveelde balk ter hoogte van de afscheiding van de trap bevindt. Hiertussen is zo een zeer smal balkvak ontstaan.

³⁵ De frijnslag uit de bouwtijd bestaat uit 10 tot 11 slagen per tien centimeter. De zandsteen uit de restauratieperiode van 1898 bezit 21 slagen per tien centimeter.

Ruimte 0.1, keuken, gezien naar het zuiden.

Tussen de gang en ruimte 0.1 is een toiletruimte aanwezig, met een klein vierkant venster aan de noordzijde. Onder de trap, in de noord-oosthoek, bevindt zich eveneens een toilet.

Aan de zuidzijde (aansluitend op de stoep) bevinden zich troggewelfjes, die tot 117 cm de ruimte inkomen: twee smalle ter hoogte van de stoep, westelijk een bredere. Tussen de tweede balk en de stalen ligger is slechts een aanzet van een troggewelfje aanwezig. In de vensterbank liggen rode plavuizen van 23 bij 23 cm.

Ruimte 0.3 (archief) is vijf balkvakken breed, met aan de oostzijde een half zo breed vak. Op de vloer ligt modern zeil, de wanden zijn glad gestuukt. Gezien het gebruik van deze ruimte als archief was het niet mogelijk de ruimte in alle details te onderzoeken. Het eerste balkvak (gezien vanuit het westen) bevat nog een troggewelf vergelijkbaar met het bredere in 0.2. De muurdammen zijn dikker dan de muur boven de vensters; boven de vensters is een balk geplaatst, waardoor tussen balk en plafond een lage ruimte is ontstaan.³⁶

³⁶ In ruimte 0.1 zijn ook balken boven de vensters aanwezig, maar is het geheel afgewerkt waardoor er geen tussenruimte zichtbaar is.

Deur in ruimte 0.1, westgevel; deur in ruimte 0.2, noordgevel en deur in ruimte 1.2, noordgevel.

Niveau 1 (bel-etage)

De bel-etage is evenals het souterrain verdeeld in drie hoofdruimtes (1.1. secretariaat, 1.2. trappenhuis, 1.3. bibliotheek). Over de hele breedte van het pand is een van sleutelstukken voorziene eikenhouten alternerende balklaag aanwezig. De balken hebben een afmeting van 35 bij 26 centimeter. De maten van de tussenbalken konden niet worden gemeten. Alle vensters op dit niveau bestaan uit houten kruiskoziijnen. Het sluitwerk is van koper.

Ruimte 1.1. Alternerende balklaag met sleutelstukken, naar noorden gezien.

Ruimte 1.1. Vensters naar zuiden gezien.

De westelijke ruimte 1.1 (secretariaat), is drie balkvakken breed met in de vakken tussenbalken. Op de vloer ligt moderne vloerbedekking, de wanden zijn glad gestuukt. In de noordmuur zijn twee ondiepe nissen in het stucwerk uitgespaard, op de plaats waar oorspronkelijk vensters hebben gezeten. De bovenlichten van het venster in het derde balkvak zijn voorzien van valramen, evenals de bovenlichten van het westelijke venster aan de voorzijde. Alle balken zijn voorzien van sleutelstukken. Van de tussenbalken lijken aan de zuidzijde alle sleutelstukken vervangen door nieuwe sloffen. Aan de noordzijde is dat alleen bij de zesde balk het geval. Tegen de westgevel is een schouw aanwezig. Ten behoeve van deze schouw is de balklaag op deze plaats geraveeld. De schouw beschikt over een geprofileerde schouwbank, waarvan de kroonlijst uit 1898 dateert. De architraaf eronder is jonger.³⁷ De achterwand is betegeld en verticaal in drie banen van vier tegels breed verdeeld, waarbij de buitenste banen uit witjes bestaan. De middenbaan bestaat uit roodbruine tegels met schildpadmotief en enkele met gevlamd motief. Deze lijken te zijn aangebracht in portlandcement. Een gietijzeren haardplaat bezit een voorstelling van de charitas. Onder een boom is een vrouw weergegeven met een kind op haar armen. Zij is vergezeld van twee andere kinderen, die met looftakken zwaaien. Aan de bovenzijde van de voorstelling bevinden zich twee dolfinen. In de zuid-westhoek van de ruimte bevindt zich een lage houten koof, direct boven de deur in ruimte 0.1.

³⁷ Uit beeldmateriaal blijkt dat hier tot ten minste 1924 een natuurstenen schouw heeft gezeten.

Ruimte 1.1. Schouw met haardplaat.

Ruimte 1.2 (hal met trappenhuis) bestaat uit twee balkvakken met tussenbalken. Op de vloer liggen tegels van petit granit en Carrarisch marmer. Het grootste deel van de ruimte wordt in beslag genomen door een eikenhouten, rechtsdraaiende bordestrap, aangebracht in 1898. De steektrap naar het bordes heeft aan de rechterkant een houten traphek met een trappaal. Links is een dichte afscheiding aanwezig, hoger dan het traphek. De vorm en afwerking stammen uit 1991. Op de middelste balk, op de marmeren vloer en tegen de zuidgevel zijn sporen aanwezig die erop wijzen dat hier een wand heeft gestaan. Langs de muren van de hal en tegen de dichte trapwand (aan de trapzijde) zijn vierkante tegeltjes aanwezig met groene tak en rode bloemen en randtegeltjes met gekleurde sterhalfjes in blauw en groen (de laatste wellicht door J. Schillemans in Utrecht).³⁸ De tegels strekken tot ongeveer anderhalve meter hoogte en houden tussen het venster en de voordeur op, op de plaats waar de wandafdruk is vastgesteld. Langs de trap zelf loopt de tegelwand door naar boven.

Onder de trap bevindt zich aan de achterzijde een opgeklampte delendeur, die vermoedelijk ooit uit een boven- en onderdeur heeft bestaan, met een zandstenen omlijsting, mogelijk nog uit de bouwtijd. De deur bezit een oude slotplaat en beslag. Een in 1991 gezette kleurentrap maakt duidelijk dat de deur een aantal afwerkingslagen bezit. De zoldering hierboven, dus onder het bordes van de trap, heeft kwartrond geprofileerde balkjes en kraaldelen uit 1898. Onder de aanzet van de bovenste traparm zit een toegangsdeur tot deze kleine ruimte onder het trapbord. De tweepaneelsdeur uit 1898 naar ruimte 1.3 heeft een rijk geprofileerd houten kozijn met oren, een soort fries met aan weerszijden voluten, en een rechte kroonlijst. Hierboven zijn twee zandstenen gevelstenen aangebracht waarvan de herkomst onbekend is. De bovenste is een bijna vierkante rechthoek met in rood, goud en zwart een afbeelding van de attributen van de

³⁸ Pluis 1997, p. 191 en 474.

Ruimte 1.2. Doorgang hal naar bibliotheek en gedenkplaat 1898.

korenmeeters, omgeven door een zandkleurige rand. De onderste is een langgerekte rechthoek met de tekst 17-DE-KOOREN-MAAT-24.

Ruimte 1.3 (bibliotheek) is voorzien van moderne vloerbedekking en gestuukte wanden. De balken en vensters (vier in totaal: twee aan de voorzijde en twee aan de achterzijde) corresponderen met die van ruimte 1.1. In de noord-oosthoek is een horizontaal koofje van ongeveer 60 cm hoog en een smallere verticaal tot aan het plafond aanwezig, mogelijk stammend uit 1898. De 'strijkbalk' is waarschijnlijk omtimmerde stalen balk.

Niveau 2 (zolderverdieping)

De eikenhouten kapconstructie strekt zich uit over het gehele gebouw. De constructie is opgebouwd uit zes losstaande dekbalkjucken met daarop A-spanten, die zijn voorzien van gordingen, haanhouten en nokstijlen. Westelijk bevindt zich nog een strikspant en oostelijk is een schuin losstaand spant aanwezig. De kap is voorzien van een nokgording.

Ruimte 2.1 (vergaderruimte) is vier balkvakken breed, met tussen de gebinten telkens een hangbalk; deze zijn ter hoogte van de dakkapellen aan de uiteinden beëindigd. Tussen het strikspant en het eerste spant vanuit de gevel bevindt zich een balkvak met schouwtravelling uit 1898 en twee vierkante vakken aan weerszijden daarvan. De korbelen van het eerste vrijstaande spant zijn aan twee kanten afgeschuind. De standbenen en dekbalk lijken ouder te zijn dan de raveelconstructie. De spanten in ruimte 2.1. zijn oorspronkelijk van korbelen voorzien geweest maar deze zijn waarschijnlijk ter vergroting van de loopruimte op zeker moment verwijderd. Het enige overige korbeel bevindt zich aan de noordzijde van het vijfde spant vanuit het westelijke strikspant in de scheidingmuur tussen deze ruimte en het trappenhuis (2.2). De dekbalken die de Vlaamse gevel aan de zuidzijde flankeren zijn onder toevoeging van een sleutelstuk opgelegd in het muurwerk van de Vlaamse gevel.

Ruimte 2.1, naar westen gezien.

De schouw tegen de westmuur is vervaardigd van petit granit en aan de binnenzijde voorzien van tegeltjes die uit dezelfde tijd als de tegeltjes in het trappenhuis lijken te dateren, uit 1898.³⁹ De gehele ruimte is tot aan de hoogte van de borstwering voorzien van een lambrisering en vaste kasten met kraaldelen uit dezelfde tijd. Tussen het strijkspant en het eerste spant bevinden zich aan de zuidzijde op ooghoogte twee beschilderde deurtjes. Het ene bevat een afbeelding van een korenzetter en de tekst D:COOREN:SETTERS, het andere een afbeelding van een korenmeter en de tekst D:COORE:MEETERS. De scharnieren stammen uit 1898. Het is vooralsnog onduidelijk waar deze oorspronkelijk vandaan komen.⁴⁰ De opgeklampte deurtjes zijn hergebruikt, waarschijnlijk in onbeschilderde staat, want beide zijn omgedraaid. De sleutelgaten zitten verkeerd om, terwijl aan de andere kant sporen van oudere scharnieren zichtbaar zijn.

Ruimte 2.2 (trappenhuis/ overloop) is voorzien van moderne vloerbedekking. De ruimte is één balkvak breed. De wanden zijn afgetimmerd met kraaldelen en er is een lambrisering en traphek aanwezig.

Ruimte 2.3 (directiekamer) is eveneens voorzien van moderne vloerbedekking. Het muurwerk is tot aan de kapvoet gestuukt. In de ruimte staan twee gebinten en aan de oostelijke zijde twee halve gebinten dwars hierop. Deze, en de schuine stand van de krommers van het laatste 'parallele' gebint, is een restant van de steunconstructie van het oorspronkelijke schilddak. In de noord-oosthoek is het korbeel van de laatste parallele krommer afgeschuind.

³⁹ Pluis 1997, p. 265

⁴⁰ Restauratiearchitect Jansen schreef in 1899 dat de panelen 'opnieuw' waren geplaatst.

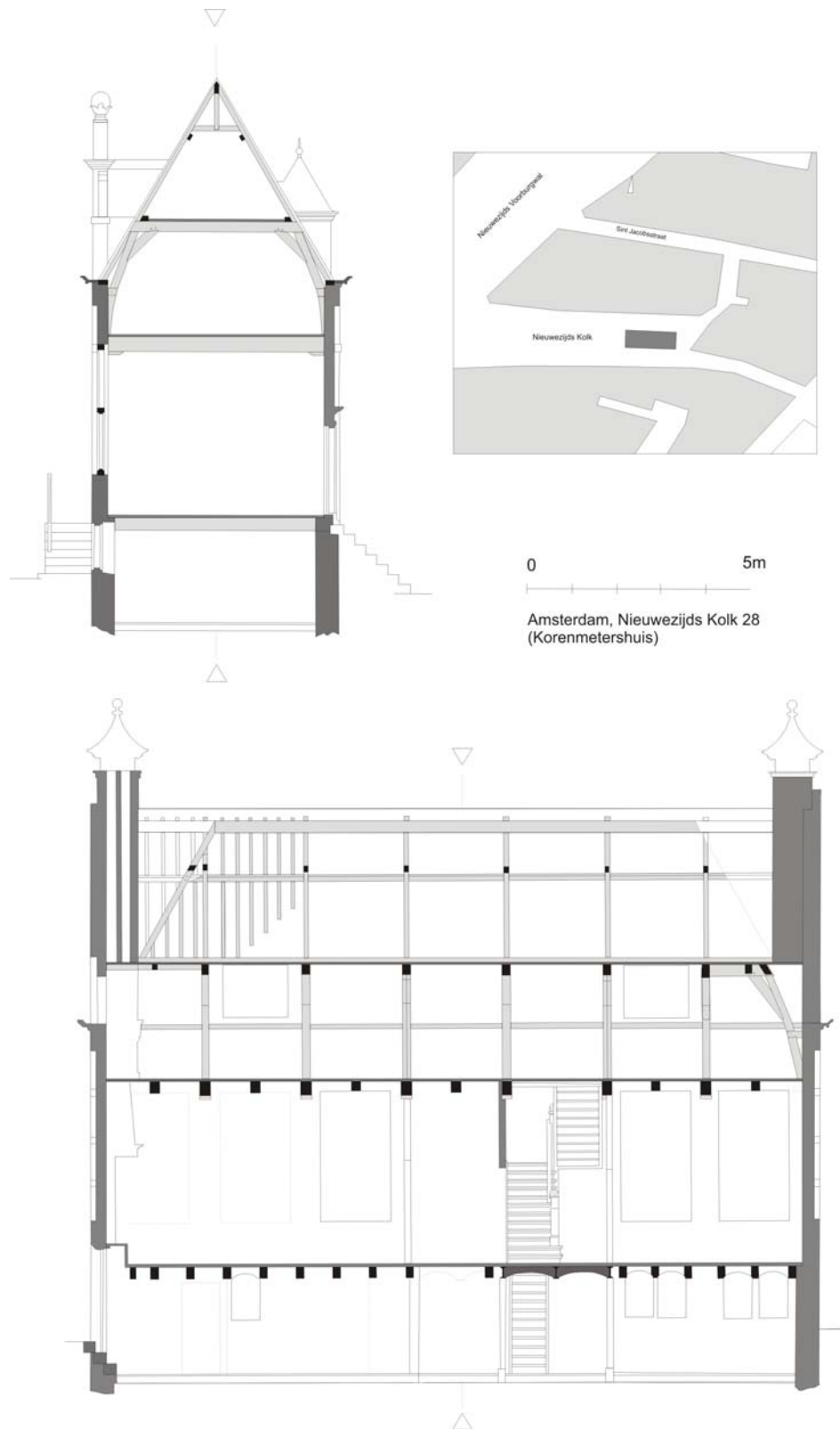
Ruime 2.1. Beschilderde panelen.

Niveau 3 (vliering)

De vliering is toegankelijk via een vlizotrap in ruimte 2.3, en is in twee ruimtes verdeeld. De afscheiding met kraaldelen bevindt zich direct ten oosten van het trapluik. De vloer van de vliering ligt direct op de dekbalken en bestaat uit relatief smalle delen van veertien centimeter. Slechts direct ten westen van het luik zijn vier korte resten van de oude vloer aanwezig. Het betreft delen van 24 centimeter. Aan de westzijde bevindt zich een schuin gezet spant (kepers) dat als dakschild heeft gefungeerd. Op zeker moment is deze schildconstructie opgegeven en doorgetrokken en aangevuld in grenenhout, om een aansluiting aan de op dat moment gerealiseerde tuitgevel te bewerkstelligen. De ruimte is voor een groot deel afgetimmerd, met een gedeeltelijke tweede vliering boven de haanhouten. De afgetimmerde ruimte aan de oostzijde bevat een op zeker moment vernieuwd A-spant.

Niveau 3, westzijde noordelijk dakvlak. Restant van dakschild en liplas. Links grenenhout, rechts eikenhout.

Dwars- en langsdoorsnede van het Korenmeetershuis (tekening Gabri van Tussenbroek, naar opmeting H.G. Jansen 1898, met aanvullingen 2009).

Cultuurhistorische waardestelling

Samenvatting

Het Korenmeetershuis is een rijksmonument dat binnen het Beschermd Stadsgezicht van Amsterdam ligt. Het gebouw is in typologisch, architectonisch en bouwhistorisch opzicht een waardevol voorbeeld van een stedelijke bouwopgave uit de tijd van het Twaalfjarig Bestand. Het pand stamt uit het jaar 1620 en is gedurende driehonderd jaar in gebruik gebleven bij het Korenmeetersgilde en diens rechtsopvolger.

In de geschiedenis van het pand zijn twee ingrijpende verbouwingsfasen te onderscheiden: de verandering van de kapsituatie in de achttiende eeuw, waarbij het oorspronkelijke schilddak werd omgevormd tot zadeldak en het gebouw van topgevels werd voorzien; en de ingrijpende restauratie van H.G. Jansen, waarbij het gebouw aan de buitenzijde in historiserende vorm werd gerestaureerd en aan de binnenzijde van een nieuwe indeling en interieur werd voorzien. Vroegere ingrepen werden daarbij grotendeels verwijderd. Sommige daarvan zijn echter nog door middel van bouwsporen zichtbaar, zoals de opening in de oostgevel, aangebracht in 1798.

Waardestelling

Op basis van de in het object aangetroffen elementen is elke ruimte getoetst aan de hand van de criteria gaafheid (authenticiteit) en zeldzaamheid. Hierbij is niet alleen uitgegaan van de zeventiende-eeuwse elementen binnen het gebouw, maar ook van latere sporen en de voor het gebouw zeer karakteristieke restauratie van H.G. Jansen. Deze toetsing is vertaald in een waardestellingsrepresentatietekening, die op pagina 44 is afgedrukt.

Situering/ context

Het Korenmeetershuis is een van de weinige, nog bestaande vrijstaande zeventiende-eeuwse stedelijke bouwwerken binnen Amsterdam. De plaats van het gebouw op de Nieuwezijds Kolk werd al in 1558 gereserveerd voor een gebouw voor de korenmeeters. De stedenbouwkundige situatie gaat daarmee vierenvijftig eeuw terug in de tijd. Het Korenmeetershuis heeft in die zin een hoge monumentwaarde.

Bouwmassa

De bouwmassa van het Korenmeetershuis stamt uit 1620. Het betreft muurwerk, balken, kapconstructie en details. Aan deze bouwmassa is de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis groot. De zeventiende-eeuwse bouwmassa laat zich onderscheiden van de achttiende-eeuwse veranderingen aan de kap en de topgevels. Ook de restauratie van 1898 is zeer herkenbaar en vormt een belangrijke fase in de bouwgeschiedenis van het Korenmeetershuis met een hoge monumentwaarde.

Gevels en architectuur

Alle vier de gevels hebben een hoge monumentwaarde. Zij geven uitdrukking aan de zeventiende-eeuwse ontwerpopvatting van de stadsfabriek, waarin de 'inventie' de kern van de architectuur vormde. In de noord-, oost- en zuidgevel prevaleert het zeventiende-eeuwse muurwerk, met enkele reparaties uit de late negentiende eeuw. In de noordgevel

zijn twee vensternissen dichtgezet, in de oostgevel wijzen bouwsporen op de realisatie van twee kantoren in 1798. De plint stamt uit 1898. De topgevels van het gebouw zijn gerealiseerd in de achttiende eeuw. Slechts de westgevel is bij de restauratie van 1898 geheel nieuw opgetrokken. Omdat het hier een zeer kenmerkende restauratie betreft met een duidelijke filosofie, bepaalt deze ingreep uit 1898 al voor meer dan een eeuw een belangrijk deel van het uiterlijk van het Korenmeetershuis. Daarom heeft ook de westgevel een hoge monumentwaarde.

Constructie

Het Korenmeetershuis heeft een traditionele constructie met dragende muren van baksteen en natuurstenen decoratieve elementen. Een enkelvoudige balklaag van onbekende ouderdom overspant het souterrain, een alternerende balklaag voorzien van sleutelstukken uit 1620 de bel-etage. De eikenhouten kapconstructie is zeer gaaf bewaard gebleven, met sporen van het schilddak op zolder- en vlieringniveau. De gehele constructie van het pand heeft een hoge monumentwaarde, omdat deze een uitdrukking is van de wijze waarop in Amsterdam tijdens het Twaalfjarig Bestand werd gebouwd; zowel qua constructiewijze als materiaalgebruik. Ook de achttiende-eeuwse aanvulling van de kapconstructie en de constructieve aspecten van de restauratie uit 1898 hebben een hoge monumentwaarde.

Indeling en interieurafwerking

De indeling en de interieurafwerking van het pand gaan grotendeels terug op de restauratie van 1898. De horizontale geleding in souterrain, bel-etage, zolder en vliering is terug te voeren op de bouw in 1620. Ook de gevelopeningen stammen, met enkele latere aanpassingen, uit deze tijd. In 1898 werd het interieur echter aangepast, waarbij het huidige trappenhuis en de huidige ruimte-indeling zijn ontstaan. Van het interieur hebben de kastdeuren en de witjes in het souterrain, de schouw, het trappenhuis, de deuren en de beschilderde paneeltjes van de korenmeter en korenweger in de vergaderruimte 2.1 een hoge monumentwaarde.

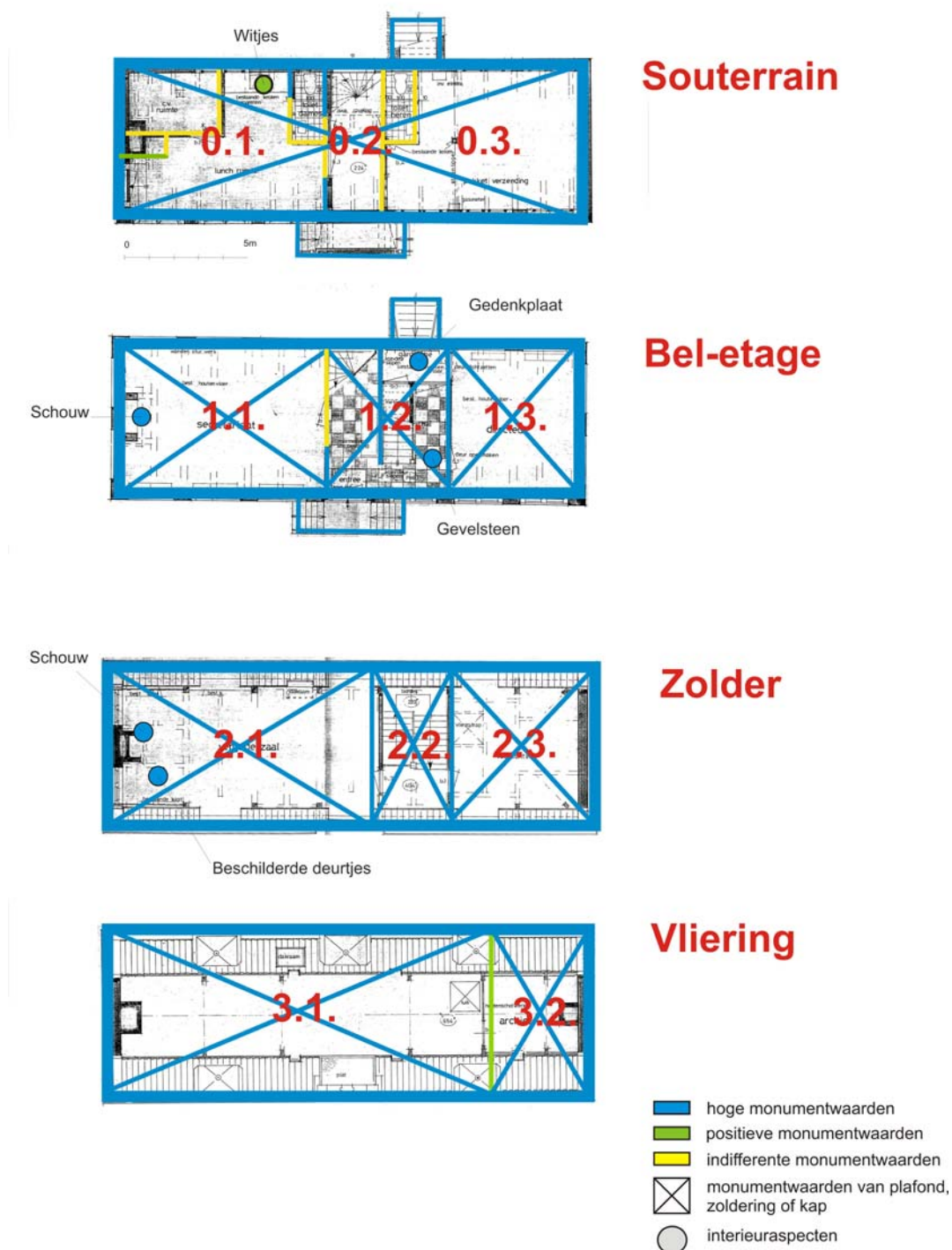
Conclusie

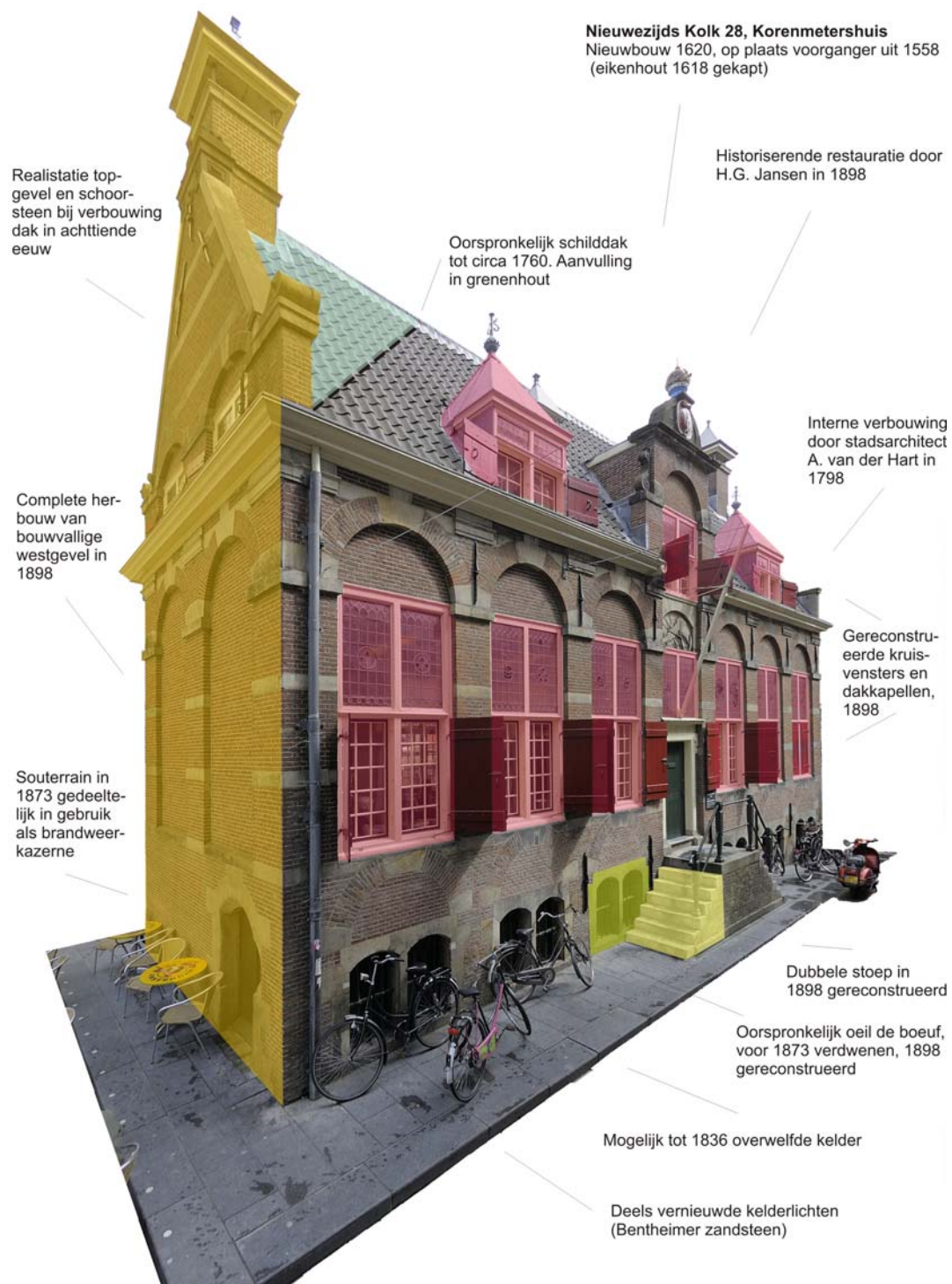
Het Korenmeetershuis heeft in zijn geheel een hoge monumentwaarde. Het heeft een hoge architectuurhistorische waarde als voorbeeld van een stedelijke bouwopdracht in het Twaalfjarige Bestand. Deze hoge waarde komt tot uiting in de stedenbouwkundige ligging, de esthetische kwaliteiten van het ontwerp, in de ornamentiek en in de typologie van het gebouw.

Daarnaast is het Korenmeetershuis van belang vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis. De bouwmasa biedt samen met de gevels, constructie, indeling en interieurafwerking een bijna vierhonderd jaar omspannend inzicht in de bouw- en gebruiksgeschiedenis: de zeventiende-eeuwse bouws substantie, de achttiende-eeuwse verbouwing van de kap en het aanbrengen van de topgevels en de historiserende restauratie van 1898 zijn bepalend geweest voor het uiterlijk van het gebouw. In mindere mate draagt het pand de sporen van de verbouwingen uit de achttiende en twintigste eeuw.

De restauratie van 1898 biedt een goed voorbeeld van de Nederlandse restauratieopvattingen, zoals die rond 1900 algemeen golden, waarbij de zeventiende-eeuwse toestand als inspiratiebron werd gebruikt, maar de oorspronkelijke staat niet in

alles werd gereconstrueerd. Daarmee draagt het Korenmeetershuis zowel een aanzienlijke hoeveelheid oorspronkelijke elementen in zich, maar het toont het tegelijk de manier waarop latere gebruikers met het gebouw zijn omgegaan.

Bijlage 1 Dendrochronologisch onderzoek⁴¹

In Nieuwezijds Kolk 28 werden in totaal vijf houtmonsters genomen ten behoeve van dendrochronologische analyse. Het betrof drie monsters op de zolderverdieping en twee op vloerniveau. Het doel van de bemonstering was inzicht te krijgen in de exacte ouderdom van het hout, een antwoord te vinden of er bij de bouw van het Korenmeestershuis gebruik is gemaakt van ouder hout – mogelijk van de voorganger uit 1558 – én om inzicht te krijgen in de verbouwingsdatum van de kapconstructie, waarbij het schilddak is veranderd in een zadeldak.

Vier monsters behoorden tot één partij. Het betrof eikenhout uit Nederland, afkomstig van een relatief droge bodem, wat zich uitte in een fijne ringenstructuur. Monster AMNK28-1 werd genomen in ruimte 2.1, uit het eerste spantbeen uit het westen aan de noordzijde. AMNK28-2 werd genomen in ruimte 2.3. uit de noordelijke krommer aan de oostzijde van de ruimte. AMNK28-3 stamt eveneens uit ruimte 2.3., uit de zuidelijke krommer aan de oostzijde. Het vierde monster, AMNK28-4 werd genomen op de archiefvloering, ruimte 3.1. uit het eerste eiken spantbeen uit het westen, aan de zuidzijde.

Deze vier monsters leverden bij analyse een homogeen beeld op. Bij het eerste monster ontbrak de wankant, wat leidde tot een datering ná 1614. Het hout van het tweede monster werd gekapt in het jaar 1618, het derde monster leverde een datering van 1620 +/- 10 jaar op, terwijl van het vierde monster kon worden vastgesteld dat het hout in de zomer van 1618 is gekapt.

Deze dateringen staan de conclusie toe dat de partij eikenhout die voor het Korenmeestershuis is gebruikt in het jaar 1618 is gekapt, en dat de marge tussen houtkap en gebruik dus twee jaar bedraagt.

Het laatste monster, AMNK28-5, uit de nokgording van de aanheling van de zadeldakconstructie aan de westzijde, kon niet worden gedateerd. Ondanks het feit dat een spintgrens werd vastgesteld, liet het monster zich niet met zekerheid synchroniseren. Gezien het strak gezaagde karakter van het grenenhout dat in deze bouwfase is toegepast, waren er geen andere plaatsen in de constructie te vinden die voor verdere bemonstering in aanmerking kwamen. De laboratoriumanalyse maakte echter duidelijk dat er geen reden was aan te nemen dat de verandering in de zeventiende eeuw heeft plaatsgevonden. Vergelijkingen met chronologieën uit het Elbegebied en ook Berlijn en Odergebied gaven een indicatie dat het hout rond 1760 is gekapt.⁴²

⁴¹ De analyse werd uitgevoerd door dr. Bärbel Heußner, Petershagen (D), 20 april 2009.

⁴² T-waarde van 4,1. Vergelijking met standaardchronologieën uit Scandinavië leverde een indicatie van 1720 of 1728. Het monster werd verder vergeleken met curves afkomstig van de Nederrijn, Nederland, Mecklenburg, Noordpolen, Brandenburg, Hessen, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Noorwegen, Zweden, Finland, Litouwen, Noordrusland en Estland.

Bijlage 2 Tekeningen, afbeeldingen en foto's

Het Korenmeetershuis uit het noordwesten, tekening van Hermanus Petrus Schouten van 1780 (Stadsarchief Amsterdam).

GEVACHTE,
BIJ HET BESCHOUWEN
VAN HET
KOORN MEETERS HUISJE,
OP DE N.Z. KOLK;
NA DAT HET IS GEREPAAREED

In het Jaar 1836.

Bedriegt het oog zich niet, is uit de grond verreezen,
Het KOORN MEETERS HUIS, 't schijnt als vernieuwd te wezen!
Toen men het onlangs zag, scheen alles in verval,
Thans laat het zich aanzien, als of het weder zal
Ten cieraad zijn der Stad, Gedenk-Zuil op de Kolk,
Zoo als 't voor deze was, bij 't oude Neêrlandsch Volk;
Zelfs van de vroegste tijd, zoo als men vinden kan,
In WAGENAARS berigt, van de Stad *Amsterdam*.
Men ziet daar aangeduid, waar dat het stond voor dezen,
En deze plek de Kolk, als standplaats aangewezen.
Dus, na een tijd verloop, bijna driehonderd jaren,
Thans nog zoo hecht en sterk, en veelerei gevaren
Van oproer en geweld, in vroeg' of later tijd,
Te hebben doorgestaan, men echter heeft vermijdt:
Dit oud Gedenkstuk! aan geen woeden prijs te geven,
Dank alle vorigen, zoo ook van die thans leven,
In Staats of Stads Bestuur, dat dit Gedenkstuk niet,
Ten prijs gegeven is, aan die het meeste bied.
Dank, zij Gods Albestuur! die dit van ouds gehugt,
Behoeft heeft voor geweld! van brand! of plunderzucht!
Noch dank, aan 't Gods Bestuur! die niet en heeft gewild,
Dat het te niet zou gaan, (ofschoon de naam van Gild),
Dat thans niet meer bestaat; het echter is gebleven,
Om met de naam van Fonds, op nieuw zouw als herleven.
Ook dank aan het Bestuur! die wilden permitteeren,
Dat men 't vervallene, zou laten repareeren;
Maar dubbeld dankenswaard, is 't Meeters Fonds verplicht,
Dat uit hun eigen Fonds, die kosten zijn verrigt.
Mogt nu zoo als weleer, dit Fonds zijn voordeel geven,
Aan die, die thans bestaan, of na hun zullen leven.

J. H.

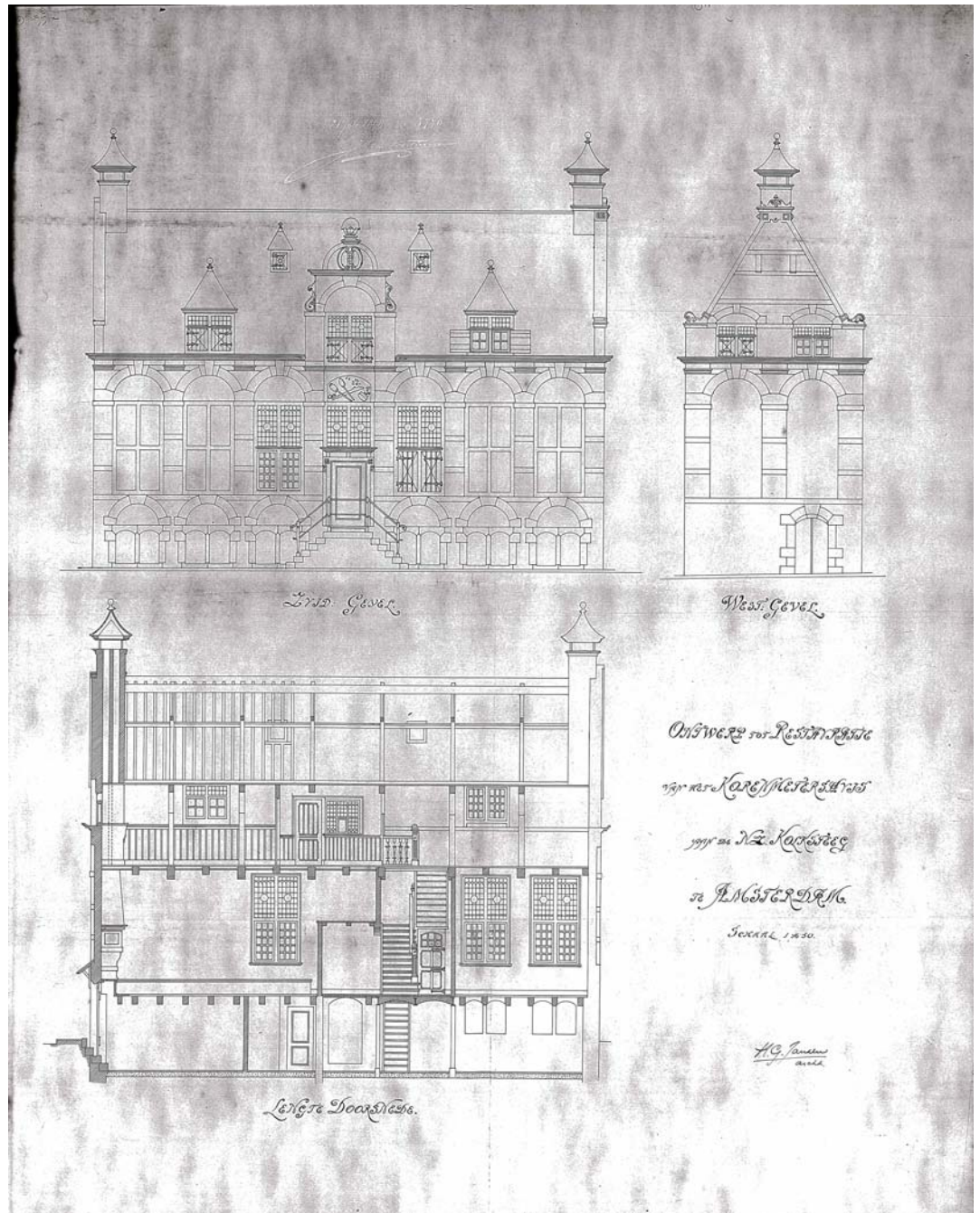
Gedicht door J.H. uit 1836, (Stadsarchief Amsterdam).

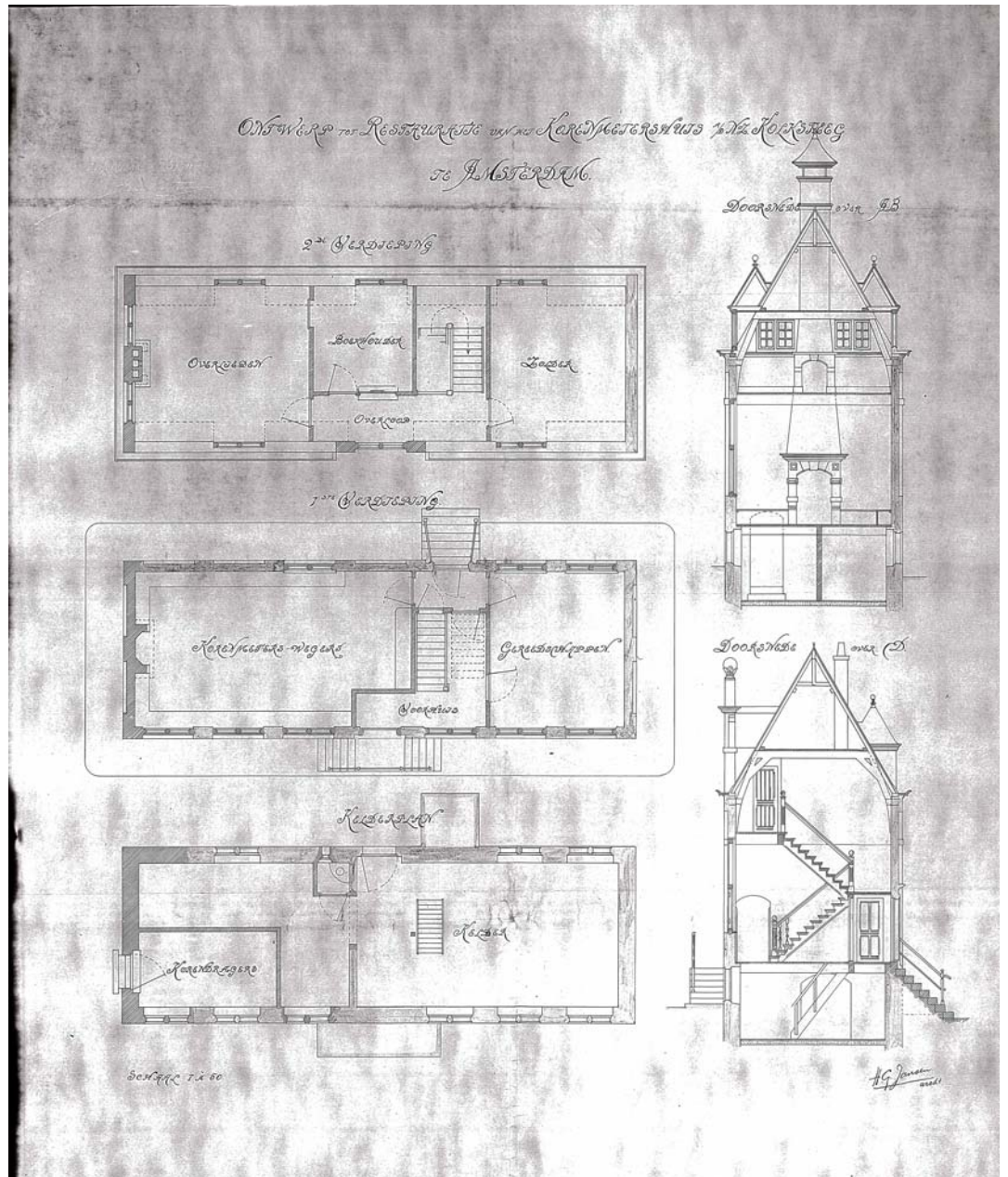

Het Korenmeetershuis vanuit het zuidwesten, voor de restauratie van 1898, (Stadsarchief Amsterdam).

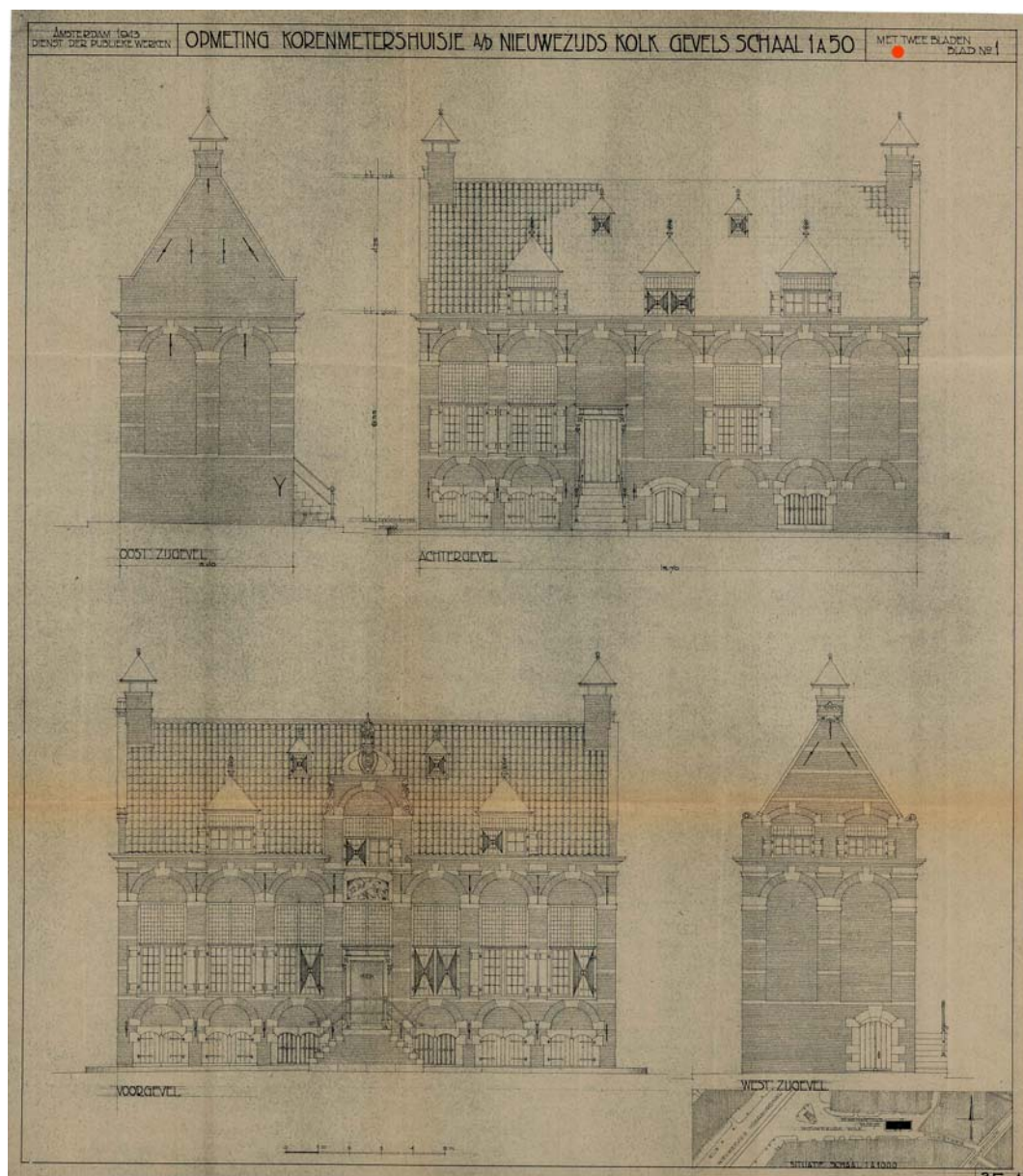

Het Korenmeetershuis vanuit het noordoosten, voor de restauratie van 1898, (Stadsarchief Amsterdam).

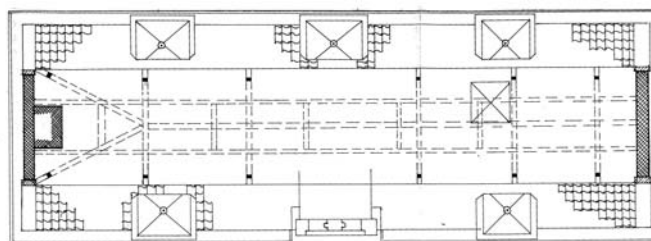
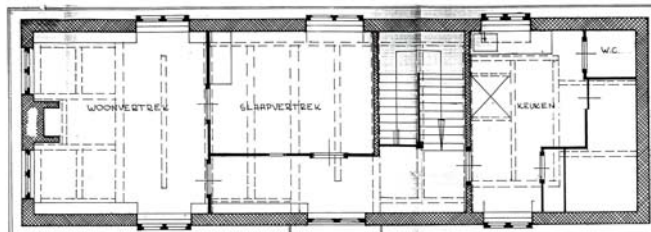
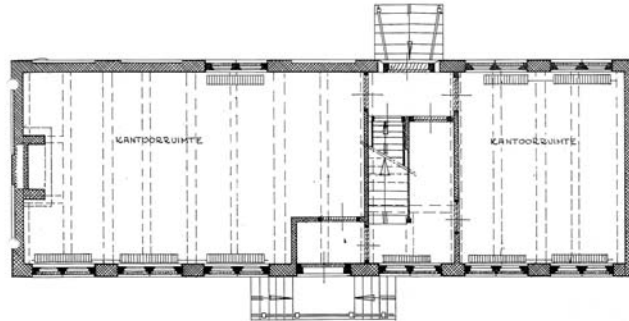
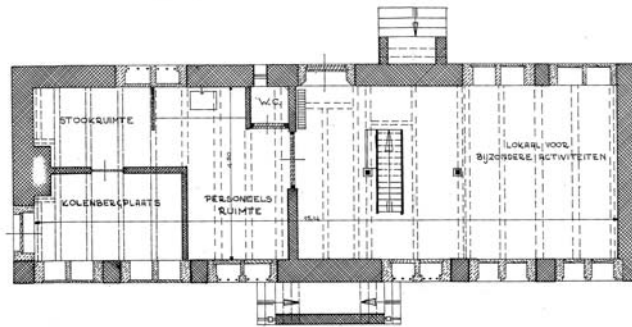

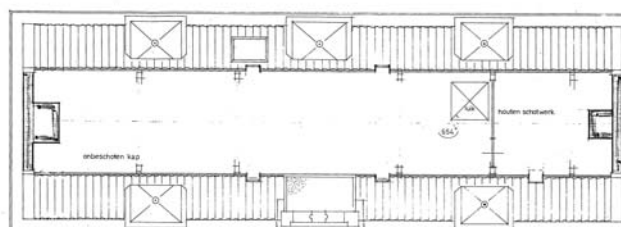
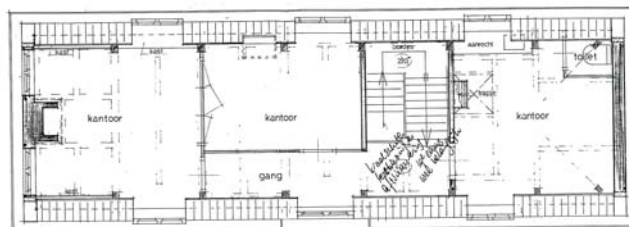
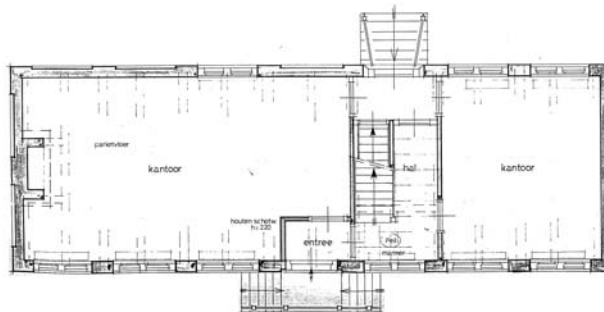
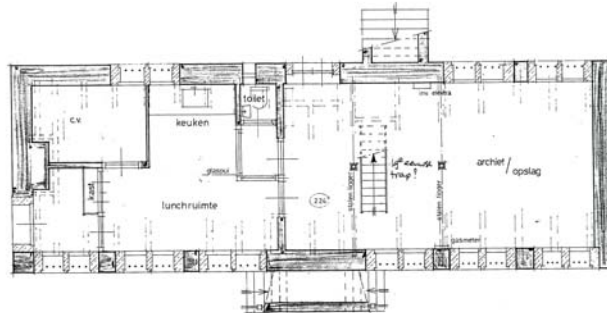
Plattegronden en dwarsdoorsneden. H.G. Jansen 1898, (BMA).

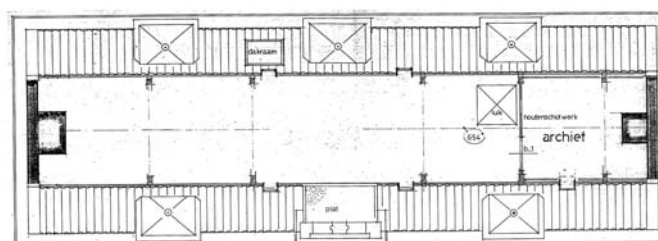
Geveltekeningen, Dienst Publieke Werken 1943, (BMA)

Plattegronden souterrain, bel-etage, vliering en zolder, Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg Amsterdam, augustus 1963 (BMA).

Plattegronden souterrain, bel-etage, vliering en zolder, bestaande toestand 1990, Architectenbureau Prins (BMA).

56

Sleutelstuk ruimte 1.2. (trappenhuis) en 2.1. (vergaderkamer), beide 1620 (tekening Eveline van Schie).

Bronnen en literatuur

G. van Arkel, A.W. Weissman, *Noord-Hollandsche Oudheden*. Zevende stuk. Amsterdam 1905.

S. Bakker, 'Het Korenmeestershuisje aan de Nieuwe Zijds Kolk', in: *Heemschut* (1991) 5, p. 26-29.

M. Bock, *Anfänge einer neuen Architektur. Berlages Beitrag zur architektonischen Kultur der Niederlande im ausgehenden 19. Jahrhundert*. 's-Gravenhage/ Wiesbaden 1983.

C. Boschma-Aarnoudse, *Renaissance-raadhuisen boven het IJ. 'Een huys om te vergaderen ende tgerecht te houden'*. Zutphen 1992.

A. Cohen, 'Het Nederlandsch Persmuseum', in: *Amsterdam, tijdschrift gewijd aan de schoonheid van Amsterdam en omgeving* (1931) 9, p. 1-3.

C. Commelin, *Vervolg van de Beschryving der stad Amsterdam*, deel II, 1693.

O. D[apper], *Historische Beschryving der Stadt Amsterdam: waer in De voornaemste geschiedenissen (na een kort verhael van gansch Hollant en d'omleggende Dorpen, als Ambachts-heerlijkheden, onder deze Stadt gelegen) die ten tijde der Herdoopers, Nederlandtsche beroerten, en onder Prins Willems, de tweede, Stadt-houderlijke Regeering, hier ter stede voor-gevallen zijn, verhandelt en Al de Stads gemeene, zoo Geestelijke als Wereltlijke, Gebouwen, in meer als tzeventigh kopere Platen, met haer nevenstaende Beschrijving, vertoont worden*. Amsterdam 1663. Facsimile, Amsterdam 1975.

J.G. van Dillen, *Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam*. Eerste deel. 1512-1611. Rijks Geschiedkundige Publicatiën 69. 's-Gravenhage 1929.

J. G. van Dillen, *Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam*. Tweede deel 1612-1632. Rijks Geschiedkundige Publicatiën 78, 's-Gravenhage 1933.

J.W.E[nschedé], 'Het Korenmeestershuisje aan de N.Z. Kolk', in: *Maandblad Amstelodamum* 8 (1921), p. 62-63.

Handvesten ofte privilegiën ende octroyen; mitsgaders willekeuren, costuimen, ordonnantiën en handelingen der stad Amstelredam etc. Amsterdam, II dln. 1748.

I. Jager, *Willem Kromhout Czn. (1864-1940)*, Rotterdam 1992.

H. de Kruif (bew.), *Dagboek van Wouter Jacobsz 1572-1579. Ooggetuigenverslag van de troebelen*. Soesterberg 2008.

P.H.J. van der Laan, R. Bessem (uitg.), *Resoluties van de vroedschap van Amsterdam 1551-1565*. Publicaties van het Stadsarchief Amsterdam uitgegeven door de Stichting H.J. Duyvisfonds no. 28. Hilversum 2008.

M. Mathol de Jongh, 'H.G. Jansen', in: *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1934), 23, p. 237.

K. Ottenheym, P. Rosenberg, N. Smit, *Hendrick de Keyser. Architectura Moderna. Moderne bouwkunst in Amsterdam 1600-1625*. Amsterdam 2008.

J. Pluis, *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen 1570-1930*, Leiden 1997.

B. Ram, 'Het Korenmeestershuisje. Een der weinig nog bewaard gebleven Amsterdamse Gildehuizen', in: *Ons Amsterdam* 18 (1966) 4, p. 109-111.

M.B. de Roever (red.), *Het "Kasteel van Amstel". Burcht of bruggehoofd? Bijdragen over de dertiende-eeuwse funderings- en muurfragmenten aan de Amstelmonding*. Amsterdam 1995.

N. de Roever, *De Kroniek van Staets. Een bladzijde uit de Geschiedenis van het Fabriek-ambt der stad Amsterdam 1594-1628*. Amsterdam - Oorspronkelijk verschenen achter het *Jaarverslag van het Oudheidkundig Genootschap* van 1886.

J. Schilt, J. van der Werf, *Genootschap Architectura et Amicitia*, Rotterdam 1992.

M. van Tielhof, *De Hollandse graanhandel, 1470-1570. Koren op de Amsterdamse molen*, Hollandse Historische Reeks 23, Den Haag 1995.

C.L. Verkerk, 'De Windmolenzijde. Een bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van Amsterdams noordwestelijke stadsgebied in de dertiende en veertiende eeuw', in: *Jaarboek Amstelodamum* 90 (1998), p. 13-38.

Jan Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen etc.* II, Amsterdam 1765.

H.J. Zantkuyl, *Bouwen in Amsterdam. Het woonhuis in de stad. Volledige herdruk in één band met addenda en geïntegreerd register*. Amsterdam 1993.

W.A. Zeijlstra, 'Stichting "Het Nederlandsch Persmuseum"', in: *De Amsterdamsche Gids*, 5 (1930) 10, p. 201-210.

Colofon

PAM (Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten) 2
Amsterdam 2009
ISSN: 1875-7839

Tekst: Gabri van Tussenbroek, Pieter Vlaardingerbroek, m.m.v. Eveline van Schie

Tekeningen: David Derksen, Eveline van Schie, Gabri van Tussenbroek, Pieter Vlaardingerbroek

Foto's: BMA, Han van Gool, Eveline van Schie, Gabri van Tussenbroek

Historisch beeldmateriaal: BMA, Stadsarchief Amsterdam

© Bureau Monumenten & Archeologie
Gemeente Amsterdam, 2009

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.